

DEJANJE

Edvard Kocbek: Slovenci in politika

Alojz Gradnik: Na Marijinem trgu

Boris Pahor: Človek pod motovилоm

Jože Zupan: Delež Slovenije na javnih delih

Vida Taufer: Mrtva roža

Lino Legiša: Kras v slovenskem slovstvu

Gledališka poročila:

Silva Trdina in Janez Logar: Ljubljanska drama
v sezoni 1939/40

Književna poročila:

Marja Boršnik-Škerlak: Aškerc (Vlado Novak)

Tri lirske zbirke (Francè Vodnik)

Gol-Voj Ivan: Človek — odkod in kam (Leon Žlebnik)

Zapiski:

Francè Vodnik: Senzacija je zmeraj manjša

Ovitek:

Drobna poročila o knjigah

DEJANJE

REVIJA ZA KULTURO, GOSPODARSTVO IN POLITIKO

Izhaja 20. vsakega meseca razen v juliju in avgustu. — Za uredniški odbor in izdajatelja odgovarja Edvard Kocbek v Ljubljani. Vse dopise na uredništvo in upravo je naslavljati na naslov: Ljubljana, poštni predal 103. — Tiska Zadrúžna tiskarna v Ljubljani, Tyrševa cesta 17, predstavnik Maks Blejec. — Revija stane letno 80 din, polletno 40 din, posamezna številka v razprodaji 10 din. Naročnino je pošiljati na poštni čekovni račun št. 17.631.

Vse naročnike, ki so dobili dr. Gosarjevo Banovino Slovenijo, pa je še niso plačali, prosimo, da nam nakažejo zanjo 6 din ali pa nam jo takoj vrnejo, ker nam je začela pohajati.

Oni pa, ki bi hoteli originalne platnice za vezavo lanskega letnika, naj se nam oglasijo z dopisnico ali pa nam naj naravnost izročijo letnik v vezavo.

U p r a v a.

Prejeli smo v oceno:

Ernst-Erich Noth: *L'Allemagne exilée en France. Temoignage d'un Allemand proscrit.* Bloud & Gay, Paris 1939.

M. Vloberg: *Notre Dame de l'Abri.* Bloud & Gay, Paris, 1939.

Thellier de Poncheville: *Les leçons de l'épreuve.* Bloud & Gay, Paris 1939.

Mičun M. Pavičević: *Antologija pjesama.* Stunković i Poljak, Zagreb 1940.

L. Ganghofer: *Vaški apostol.* Roman. Narodna tiskarna, Ljubljana, 1939.

James Oliver Curwood: *Zlata zanka.* Roman. Narodna tiskarna, Ljubljana 1939.

Aleksander V. Isačenko: *Ne bojmo se ruščine!* Založila Modra ptica, Ljubljana 1939.

Aleksej Tolstoj: *Zlati ključek ali Buratinove dogodivščine.* Založila Modra ptica, Ljubljana 1939.

T. Debeljak, R. Molè, Fr. Stelè: *Poljska, njena zgodovina in njen duh.*

J. Slowacki — T. Debeljak: *Oče okuženih.* Pesnitev. Ljubljana 1939.

Božo Vodusek: *Odčarani svet.* Modra ptica, Ljubljana 1939.

SLOVENCİ IN POLITIKA

1.

Če govorimo danes vedno češče o politiki in se nam vedno bolj približuje pravi smisel besede, potem delamo to najprej iz notranje in zunanje ogroženosti slovenstva, potem pa iz splošne problematike časa, ki stopa pred nas z določenimi nalogami.

Predvsem se javlja veliko vprašanje: ali se nahajamo Slovenci danes na tisti točki življenjske intenzivnosti in zgodovinske odgovornosti, ki bi z njuno pomočjo lahko prenesli najhujše preizkušnje in to kljub svoji majhnosti in kljub neugodnemu mednarodnemu položaju? Ali slovenski narod doživlja in vrednoti življenje kot zavestni nosilec slovenstva? Ali se slovenstvo izraža z neposrednimi političnimi dejanji in ali predstavljajo ta politična dejanja njegov resnični in največji napor, ki hoče z njim rešiti vsa vprašanja svojega občestva? Kratko in malo: ali ima slovenstvo danes svojo genialno življenjsko smer in svoje genialno politično ustvarjanje?

Ta vprašanja nam preko naših dnevnih malenkosti odpirajo našo veliko alternativo: ali se bomo popolnoma ustavili v sedanji letargiji ali pa se bomo z vso silo odločili za največji slovenski napor. Ta vprašanja so narodno-politična; v polni luči nam odkrivajo edinstveno pomembnost narodne politike in tesno odvisnost narodnega življenja od smotrnega narodnega vodstva sploh. Saj vemo, da so stvari danes tako postavljene, da postajajo narodna vprašanja tem silnejša, čim manjši so narodi, da narodna vprašanja povzemajo v sebi ostala vprašanja tem bolj, čim splošnejša je ogroženost majhnih narodov, in da je danes majhen narod neizprosno podvržen sekularni preizkušnji.

Ko skušamo odgovoriti na ta naša najvažnejša vprašanja, moramo ugotoviti nedvomno krizo slovenske politike.

To se vidi najprej na dejstvu tako imenovane slovenske politične nerazgibanosti. Slovensko narodno ozemlje in njegovi občani ne poznajo in ne čutijo nobenih narodno političnih ciljev, skozi se ne pretaka nobena narodnopolitična dinamika, ne prepaja jih neugonobljiva zavest slovenske usodne skupnosti, ker ne nosijo v sebi nobenega vsenarnodnega programa in ne živijo nikakega živega političnega gibanja.

Resnično, slovensko narodno ozemlje je med nemškimi, laškimi, hrvaškimi in madžarskimi ozemljem edini prostor, ki ga ni napolnila intenzivna narodna, se pravi slovenska vizija. Edino

naš življenjski prostor ne zoperstavlja sosedom svoje lastne politične misli in volje, ostaja nerazgiban, tih in sumljiv. Posledica tega je vedno večja razlika med borbenim političnim duhom naših majhnih in velikih sosedov ter med našo vaško, popolnoma nezanimivo politiko.

Slovenska narodna politika se je sprevrгла v strankarsko diferenciacijo, ki se v njej izživljajo interesi družbe, goni narave in zelo banalne ideje svetovnih nazorov. Mahničeva ločitev duhov je življenje tako neusmiljeno podredila ideologiji, da je priklicala divje sovraštvo med občane slovenskega občestva in jih v neživljenjskih ali vsaj malenkostnih bojih do smrti utrudilo. Slovensko narodno-politično delo v smislu ustvarjanja celotne narodne blaginje je skoraj docela prenehalo, zato pa se je bohotno razrastlo v strankarski mehanizem, v nedozorelo, vse do danes komično varianto demokracije, ki je nekaterim drugim narodom stopnjevala življenjsko in politično zavest, nas pa zapeljala na slepi tir ideologij ali pa med surove in prazne prepire podeželskih politikantov.

Naše ljudstvo je doseglo neko določeno življenjsko spretnost in civilizatorično znanje, obenem pa šlo skozi številne načelne šole in idejne tečaje, in vendar se ga pollaščata vedno večji življenjski dvom in vedno večji beg pred odgovornostjo. Kaj pomeni namreč njegovo vsakdanje razmerje do političnih režimov, njegovo preračunano pristopanje k interesnim organizacijam in udeleževanje ogromnih manifestacij drugega kakor dokaz, da se boji lastnega odločanja in da noče tvegati nobene izpostavljenosti? Ali neznačajno kolebanje slovenskega kruhoborskega razumništva ne razodeva istega ali še hujšega pomanjkanja pravega političnega občutja in politične volje? In kdo ne ve, da zgolj ideološka kultura mnogih mladih Slovencev predstavlja še hujši odklon od pravega narodno-političnega oblikovanja v reševanje papirnatih problemov, ki se tičejo vsega na svetu, samo ogroženega obstoja Slovencev ne?

Znamenja pravijo torej, da je slovenskemu življu začel močno ugašati ogenj narodne in s tem življenjske sile. Slovensko ljudstvo je resnično začelo izgubljati zaupanje v vrednote, ki utelešajo slovenstvo in oživljajo njegovo občestvo. A ker poleg tega vse dozdej ni bilo niti enega slovenskega politika, ki bi hotel in mogel sam iz sebe, s svojo osebno močjo, s slovensko narodno intuicijo — rastoč neposredno iz ljudstva in združujoč vse njegove smotre v en sam narodni smoter — razživeti slovenski narod, usmeriti ga proti velikemu narodno-političnemu cilju in ga združiti v živem narodnem gibanju, zato so ga tako imenovani stvarni narodni voditelji gnali proti edinemu cilju strankarske politike, v prevzem oblasti, v to, kako bi izpodrinili svoje tekmece drugih strank in čimprej sami sedli na stolčke. Najžalostnejše priče nizkega pojmovanja slovenske politike so bili

pred letom 1935 dialogi opozicijskih pristašev —, za katere smo že mislili, da iz zgodovinske stiske porajajo pristno narodno gibanje.

Tako je v političnem vodstvu slovenskih strank prišlo do dolgočasne igre, ko sta se v belgrajskih centralah začeli menjavati dve enakovredni slovenski politični garnituri, ki sta s takim načinom obe slabili moralno moč slovenstva in države.

2.

Prva življenjska potreba je ta, da smo navezani na resničnost, da na njej temeljimo in iz nje izhajamo. In to v dveh smislih: prvič zato, da razvijamo svojo spoznavno pot v smeri od predmeta na idejo, od posebnega do splošnega in ne obratno, — drugič pa zato, da tudi takrat, ko ustvarjamo in vrednotimo, najprej izhajamo iz svojega določenega življenjskega položaja, ne pa iz shematično pojmovane naloge ali iz ideološkega sistema.

Za človeka je torej važno, da v vsem svojem udejstvovanju izhaja iz svojega življenjskega položaja. Njegova uspešnost je odvisna od tega, kako se udeležuje svoje usode. Dušeslovno izkustvo potrjuje temeljno resnico o tako imenovanem samoosveščanju in samopotrjevanju. Dokler se človek ne zave svojega enkratnega bivanja, svoje izvirnosti, svoje določene zgodovinskosti ter take in take časovne vključenosti, tako dolgo ne more izpolniti svojih nalog in z njimi samega sebe uresničiti.

Uresničitev človekovega življenja je vezana na izpolnitev časovnih nalog. Vse naloge so časovno pogojene, vse naloge so nedopolnjen čas; čas dopolnjujemo, kadar vežemo njegov smoter s svojim osebnim. Mladi filozof Etienne Borne izraža njegovo uresničevanje: »Čas ni bil ustvarjen brez smisla, čas ni le asketično vežbanje v sveti potrpežljivosti, ampak je zgodovinsko območje, ki se ne tiče le usode posameznikov, ampak tudi usode resnice.«

Izkustvo pravi dalje, da ne moremo resnično bivati, ne da bi bili celota s svetom okrog sebe. Soodnosno bivanje je za človeka pogoj življenjske resničnosti. Le človek, ki je do konca povezan s svojim prostorom in časom, zaživi polnokrvno, le tak lahko najde svoj resnični, živi smisel. Smisel je namreč skladje v soodnosju. Takega smisla pa ne morem dobiti od zunaj, tako da ga že izdelanega sprejemem od drugod, ampak si ga moram oblikovati sam in sam spoznati njegovo zgodovinsko izvirnost, kajti smisel je duhovna intimnost, ki pridemo do nje le v svojem osebnem izkustvu. Vsi drugi smisli so knjižne sheme in za resnično življenje neuporabni.

Človek ni abstraktna točka v idejnih sistemih, ampak življenjsko torišče, kjer se stvarnost in osebna ideja oplajata in dozorita v zgodovinsko resnico. Ni resnice, ki bi ne bila zgodovinska.

vinska resnica, časovno in prostorninsko pogojena resnica, kajti v sleherni mora sodelovati zgodovinski človek. Čim bolj je človek nosilec določenega življenjskega območja in čim bolj ga povzema v svoji zavesti, tem določnejša in tem bolj življenjska je resnica. Taka resnica je sicer dvignjena nad človekom samim, vendar se ustvarja v človeku, v »hic et nunc«. Le človek, ki je do konca zrastel s svojim prostorom in časom, s svojim življenjskim prostorom, lahko utelesi svoj smisel in razvije svoje poslanstvo. Resnica življenja je povezana z zvestobo svoji posebnosti in izrednosti. Čim bolj sem sam svoj, čim bolj razvijam svojo izvirno osebnost, tem bliže sem resnici. Resnica zaživi le, kadar sem ji stvarno pokoren. Prava vera je pričevanje, dejanjsko potrjevanje, nikdar pa le želja, čustvo, miselna zgradba...

Kar velja za človeka, velja še tem bolj za narod kot občestvo z izrazito zgodovinsko nalogo. Narod je življenjska skupnost različno osebno oblikovanih ljudi, ki jih preveva enotna zgodovinska zavest. Če je torej že posamezni človek določen po svojem osebnem soodnosnem bivanju, mora biti tem bolj določena zgodovinska zavest narodnega občestva, kajti ravno narodnostno območje je tisto, ki bistveno ureja, usmerja in krepi človekovo življenjsko zavest. Med človekom in narodom je razmerje potrjevanja. Čim globlja je življenjska zavest ljudi, ki občestvo sestavljajo, tem močnejše je občestvo samo, in obratno, čim krepkejše je občestvo, tem lažje se razvijajo osebna bistva ljudi, ki občestvo sestavljajo.

Važno je predvsem dejstvo, da je narodova moč odvisna od življenjske zavesti njenih nosilcev. Uspešnost naroda ne temelji na kulturni ali na idealni zavesti o svojem obstoju, ampak na stvarni življenjski zavesti in na stvarni politični volji.

3.

Kratek vpogled v našo slovensko politično nerazgibanost in neuspešnost nas pouči, da moramo zaječiti razkrajanje slovenske politične zavesti le z dejansko oživitvijo slovenskega narodnega gibanja. Prav je sicer, da se čimprej sprosti zadržano strankarsko življenje, toda slep bi bil, kdor bi od prenovljenega strankarskega življenja pričakoval neposredno okrepitev slovenskega narodnega občestva. Če se hočemo kot nerazgiban, nezadoščen in v stalni življenjski nevarnosti živeči narod postaviti čimprej v območje življenjske suverenosti in odpornosti, se moramo postaviti na temelj življenjske borbe, ki naj prepoji ves narod, na stališče tvegane dejavnosti, ki naj z njeno pomočjo zavestno prevzamemo svojo usodo.

Gre za to, da v prvi vrsti premagamo v sebi idejno statiko in moralistično vezanost ter jima zoperstavimo življenjsko odprtost in zgodovinsko sproščenost kot prvi pogoj zdrave člove-

koje narave in zavesti. Najboljše zdravilo zoper pesimizem raznih vrst, ki se je zažrl v Slovence, je spoznanje, da je treba dejansko priznati nasprotje kozmičnih sil in življenjskih zakonov, spoznanje, da je človek postavljen med nje zato, da sprejme plemenito borbo z njimi. V tej borbi mora človek napeti vse svoje sile in tvegati ves svoj obstoj, če se noče ujeti v negiben položaj in pasti v nerodovitno stanje. Od intenzivnosti in totalnosti življenjske borbe je odvisen smisel življenja, v njej je iskati zgodovinsko uspešnost posameznika in celih občestev. Jasno je, da take celotne razživetosti ni razumeti v smislu enostranske fašistične vitalnosti, ki uvaja v politično življenje pojmov neomejene življenjske borbe.

Globoka zveza namreč obstaja med človekovo duhovno razgibanostjo in med njegovo življenjsko stisko. Človek se začne osveščati v trpljenju, narodi se začno zavedati samega sebe v velikih svojih krizah. Človek je postavljen v negotov položaj, da se v njem znajde in si v naporu poišče svojo oporno točko, svojo osebno poklicanost; narod je izpostavljen negotovosti zato, da si z največjo življenjsko intenzivnostjo odkrije smisel svoje zgodovine in prihodnosti svojega genija. Kozmos, ki ga sili do napona vseh njegovih sil, ima skrivnostno lastnost, da ravno v trpljenju odkriva narodu njegovo izvirno poklicanost. Toda le tisti narodi in tisti njegovi občani pridejo do svoje podobe, ki se z vso drznostjo in odgovornostjo postavljajo v svoj čas in prostor. Kakor posameznik, tako začne tudi narod hirati, če se ne odloči za silo nad samim seboj, če se noče samega sebe premagati in prerasti.

Vsako do priznal, da takemu narodnemu naponu ne gre torej le za premagovanje težav, le za uvedbo blagostanja, ampak za veličino, ki je v zvezi z njegovim najnotranjšim bistvom, z njegovo naravno samorodnostjo in zgodovinsko izvirnostjo. Sodobnost daje izrazite dokaze za tako narodno veličino. V tej temeljni razgibanosti in sproščenosti je iskati ves metafizični smisel narodne politike. Prava narodna politika raste iz surovih osnov življenja do njegovih duhovnih izrazov, saj povzema človeško resničnost in družbeno stvarnost, brezosebne zakone narave in osebno dejavnost, ona je integral življenja in človeka, — ne pa površinska igra ali meščanska zadeva, ki je izgubila zvezo s kozmično strukturo in osebnostno dialektiko.

Po vsem tem lahko rečemo, da največjo narodno-politično slabost slovenstva predstavlja premoč univerzalizma naše zavesti nad našim določenim zgodovinskim položajem. Univerzalizem pomeni abstraktno, netvorno razširjanje razumske in čustvene vednosti, določeni zgodovinski položaj pa pomeni dejansko in tvorno sproščevanje celotnega življenjskega občutja. To je spor med konstruktivizmom kot izrazom naše nervozne, v globini vezane bojazni, in med spontanim aktivizmom kot izrazom ne-

ugonobljive težnje po sproščevanju. Ta osnovna problematika se kaže posebno izrazito v nadvladi ideološko pojmovane politike nad zgodovinskim pojmovanjem politike.

Nadvlada univerzalističnega življenja nad zgodovinskim pojmovanjem slovenskega položaja pa se razodeva še prav posebej v dejstvu, da smo se kot majhen narod z naravnost naivnim optimizmom izročali kozmopolitskemu ritmu življenja, kakor je prihajal iz lagodnega sveta večjih in največjih narodov. Vse do danes smo kupičili narodno-politične grehe, ko smo od vsepovsod prevzemali najrazličnejše problematike in jih reševali namesto tistih, ki so za to poklicani, — ko smo brez reda in načrta sprejemali vase pojave, ki so izraz neobveznega, snobističnega ali celo anarhističnega duha, — mesto da smo prisluškovali svojemu življenju in njegovim potrebam.

Iz tega osnovnega kozmopolitskega razpoloženja je narodova elita padla v novo napako, ko je v želji po tvornosti premočno poudarjala kulturno funkcijo majhnega naroda. Ta napaka ne obstaja toliko v dejanskem težišču naroda v kulturi, ampak v neki posebno sramežljivi miselnosti, da so majhni narodi določeni pač le za kulturno ustvarjanje, za nenevarne sfere duha, in da jim izrazito narodno-politično oblikovanje ne pristoji. Toda ta »samokulturna« miselnost je izraz bodisi neživljenjskega idealizma ali zgolj izkustvenega defetizma: **oba sta naperjena proti politični naravi malega naroda, to je proti osnovam našega lastnega bitja.**

Najsilnejši ukaz te ure je, da spoznamo svoj edinovrstni, izvorni slovenski življenjski smoter. Toda ta smoter se ne da poiskati v neslovenskem življenjskem prostoru ali v knjigah, ne moremo ga prevzeti mrtvega iz zgodovine ali si ga izposoditi od kake tuje miselnosti, ta smoter si moramo poiskati v nas samih in ga dvigniti v svojo lastno življenjsko napetost. Slovenci moramo že enkrat začutiti prostorske in časovne meje svojega življenja, v nas mora začeti utripati naša lastna usoda. V tem smislu moremo postati resnično političen narod, narod, ki bo stopil samozavestno v novo zgodovino in dejansko odločal o samem sebi.

Na prvo mesto naše življenjske dinamike mora stopiti čimprej resnična slovenska politična volja. Ta slovenska politična volja mora postati nosilec Prešernove metafizične utemeljitve slovenstva.

ALOJZ GRADNIK

NA MARIJINEM TRGU

I.

Iz groba vstal si in prišel iz Kranja
in tu stojš in se budiš iz sna,
ko trámvaj mimo tebe ropota
in vse se zdi ti kakor blodnja sanja.

So se vremena Kranjcem že zjasnila?
Pred tabo s strogo roko venomer
uniformiran mož odreja smer
koles in pešcev in avtomobila.

In se smehljaš: »Beseda res ni prosta
bilá nam v časih naših in krog ust
čutili bridko smo nadlego uzd,

a noga prosto šla je preko mosta.
Mordà pa zdaj ravnajo še občutke
in misli v isto smer? O lutke, lutke!

II.

In vendar ne!« V spominu vstaja slika:
ves zrak se trese. Od grmenja, šuma?
Čez ozki most drvi z zastavo truma
in zrak od pesmi peni se in krika.

Za njo se zabliščijo bajoneti:
povelja, žvižgi, bobna ropotanje,
vrišč, kletve, jok in klici in ječanje
in psovke! »Huni... Huni! Psi prekleti!

In iznenada strelí, kri na tlaku.
Ostala tam je, nič je več ne zbriše,
še tam je kri, na vsakem je koraku.

O domovina, ti neskončna njiva,
to seme v tvojih brazdah je, a ni še
čas žetve, v tebi naj zoreč počiva.

ČLOVEK POD MOTOVILOM

1.

Mlad organist je poslednjič udaril po tipkah, ki so bile rumene in škrbaste ko stari zobje. Orgle so utihnile in v vinogradih pod trtami je obvisel napev ko kadilo po blagoslovu. Breg je strmo padal od cerkve k obali, kjer so se belile Barkovlje in za Barkovljami Trst. Vaščani so se vračali v vas. Otroci so stekli naprej, stari so se leno menili. Fantov in mož ni bilo.

Barbika in Štefan sta nalašč zaostala, naj oče Marko prej domov pride. Stopila bosta skupaj predenj in sam bo razumel, da sta se prišla poslovit. Če ne, bo Štefan pokazal na ženo in rekel: »Oče, v Trst pojdeva.«

Vendar je bila stvar težja. Zapustila ga bosta in z njim vas, čolne v portu ter skrb za preživljanje z naložljenimi ribami. Trst se je ta hip bleščal ko jezero luči. Ko da se jima široko reži s svojimi neštetimi belimi hišami.

»Kaj, če bi vendar ostala«, je poskušala Barbika z narejeno veselim glasom. Klanec, po katerem sta morala k očetovi hiši, je padal polahko in stene hiš so bile še tople od sonca. Tako nedeljsko počivanje suhot jo je zmerom spominjalo na otroška leta.

»Pa ostaniva,« se je še on pošalil in zanimivo ožil pleča. Vse dni jo je srčil, da je nato še sam potreboval odločnosti: zato je koj dostavil: »Saj ne pojdeva daleč.«

Stala sta pred malim stopniščem, ki se je dvigalo do hišnih vrat. Nad durmi je čas zgulil staro podobo, ki jo je bil pred vojno naslikal vojaški študent. Konec strehe je še obsevalo sonce in belilo grbančast omet pod kapom. Pred vrati se je Štefan ustavil.

»Ti si domača, ti vstopi prva!«

Barbika se je oprezno odtegnila, da je sam potrkal in krepko prijel za kljuko. Bila sta v sobi. Srebrn pramen je padal z okna poševno na pod, ko izza raztrganega oblaka na morje. Marko je sedel na mizo z obrazom proti morju in bral časnik. V svetlobo z okna se je prelival dim iz njegove pipe.

»Vidva sta,« se je okrenil ves slok. Lice je imel nabrano v široke rjave gube, oči pa jasno modre; takó je prozoren val nad belim prodom zarana v jutru.

»Oče, prišla sva po slovo,« je rekel Štefan, ko se je okrenil, da si pomakne stol, in sedel; kraj njega je sedla še ona. Stari je molčal, le hip, da pomisli na besede, ki jih je bil slišal. Oči pa so izdajale, da je bil z mislijo drugje.

»Če sta se odločila,« je dvignil ramena. Čez čas pa je v oblaku iz pipe pristavil: »Bog ve, kaj si mislita, da bosta našla v mestu, ko zapuščata vas.«

Barbika je občutila vso težo očitka. Zapuščala sta očeta samega. Bilo ji je, da bi vstala in mu zagotovila: saj ne pojdeva, oče, nikamor ne pojdeva.

»Mislila sva si, da nama bo lepo tako,« je dejal trdo Štefan in čakal, kako bo vplivalo na tasta. Marko je vrgel nogo preko noge, se obrnil, da je naslonil komolec na rob mize in mu je sonce obsvetljevalo le polovico obraza. Ni ju poslušal, šel je za svojo mislijo.

»Saj sem ti že rekel. Vse imej, kar je mojega v portu. Ni najboljše, pa tudi najslabše ne.« Potegnil je iz pipe. »Le bragoc bo treba letos popraviti.« Kot da je iztaknil pravo misel, se mu je utrnilo v očeh. Ujčkal je pipo in ji na drugem koncu rahlo grizel ustnik.

»Ko bo lov težak, ti še jaz pomorem.«

Barbiki je utripalo v prsih. Kakor druge ribičeve žene bi potem čakala na Štefana, ko bi spel v breg mimo sivobelih bek in skrivenčenih hrastičev. Štefan pa se je uprl.

»Da, lepo bi bilo.« Žal je bilo tudi njemu ta hip. Morda bolj ko staremu, ki je ponujal čolne. Sam ni vedel, zakaj sili proč, ko bi pa tako rad ostal. Ustrašil se je, da se ne bi vdal; obotavljal se je in ni vedel, kako naj pové, da bo prav.

»Oče, saj veste, kako dolgo se na to pripravljava,« je odločno rekel in zganil stolico.

Marko je dvignil glavo, da se mu je vrat napel. Ko da se je streznil in mu je žal, da se je zamislil. »Prav«, je zganil ramena. Potem je razklenil noge in se zopet okrenil: »Potem pa pojdita.«

Štefanu je bilo vseč, da je bilo konec mučnim besedam. Mesto veselih misli pa so mu stopili pred oči škedenjski plavži; naga telesa se svetijo ob krvavih pečeh; nato staro mesto, kamor se bosta morala začasno zateči z Barbiko. Nemiren je bil zaradi vsega tega, češ da sili v svet, ki ni njegov in da izgublja za vso večnost prisojne špatne na brežini.

Oče pa je zdaj nadaljeval miren in jasen:

»Torej jutri že.«

»Jutri,« sta si oddahnila hkrati.

Če vsi odhajajo, kako naj brani on novoporočeni hčeri, ki takó želi v mesto. Ko se bo on upehal ob mrežah in jadrih, bo tudi Štefan že sit mesta. Tedaj bo prišel in prevzel čolne. Tako je upal stari ribič Marko in se vdal.

Ko sta odšla, je bilo mesto v daljavi skrito v beli soparici. Morje se je spenjeno belilo in vrh rebri je neslišno počivala vas.

Pol leta delavnih dni je preteklo. Štefan je nekaj časa delal v plavžih, nato pa zamenjal z arzenalom. Barbika je skrbela za stanovanje v starem mestu, okusno si ga je olepšala, a si vendar želela čimprej od tam.

Od časa do časa jo je obiskal oče Marko. Pripeljal je nočni lov na ribji trg in se spotoma oglasil. Tako blizu je imel, prešel je Veliki trg in skozi oboke pod občinsko hišo stopil v staro mesto.

Barbika ga je bila vselej vesela, ko je prišel; le če sta v pogovoru obmolknila, jo je zapekla vest, češ da sta zdaj zadovoljna in jima nič ni mar, kako je Marku pri srcu.

Ne nadoma pa je prišlo, da je Štefan ostal brez dela. V arzenalu so precejšnje število delavcev odslovili, on je bil prišel med zadnjimi in je moral iti; v plavžih pa ga niso hoteli več.

Barbiki je šla rahla slabost preko čela. Štefanu pa je bilo, ko da se je v mestu spremenil red hiš in poslopij. Na to, da bi ostal brezposeln, ni bil računal. Zdelo se mu je, da mu primanjkuje zraka, njemu edinemu sredi velike množice. Begal je ko omotičen, da bi ga najeli kje drugje. Morda tam, kjer je včasih valil na Martovem polju hlode z jugoslovanskih vagonov in jih vlačil na jadrnice; toda zdaj so ribiči sami nakladali.

V luki, vzdolž pomolov, so pred skladišči težaki nastavljali hrbte vrečam; pomoli so se belili v oblakih moke, vozički so odskakovali na razdrtem tlaku in mala kolesa so kovinasto plesala na oseh. Bilo je težakov še brez njega preveč; truden in brez misli se je vračal. Ko pa so jih nosili iz prekomornika, so zaprli pomol z veliko železno ograjo, da ni mogel niti zraven.

Tisti dan je prišel domov ves sključen. Sédel je pred kuhinjo in se zavedel, da je dvorišče betoniran štirikotnik. Prav na sredi je rešetka, kjer odteka voda. Še druge kuhinje gledajo na dvorišče in vsa vrata so bledikasto rumena, pokriva jih razpokana, v skorjaste svaljke sesušena barva. Za stekli visé porumenele tenčice in razbita stekla so zakrpali s časopisnim papirjem, ki je bil rjav ko ožgan senčnik na petrolejki.

Štefan je nekaj časa prekladal roke in buljil v okna. Sram ga je bilo posedanja in z žilavimi rokami ni vedel kam. Pomislil je na tasta in kako mu bo, ko bo zvedel. Razdražen se je uprl bodeči misli in vstal. Tedaj je Barbika stopila iz kuhinje in prinesla stolico. Vedel je, da ves čas oprezuje.

»Tole stolico popravi, Štefan, ko imaš čas,« je skoraj rekla. Zadnji hip se je zdržala, da ni bleknila neumnosti, a Štefanu vseeno ni ušlo.

Tako je bil tisti dan popravil stolico. Gospodinje iz sosed-

njih kuhinj so prinesle še svoje razdrapane pokveke. Skozi okno nad njima je stegnila vrat radovedna ženščina in klepetuljasto hitela:

»Saj boste še meni popravili, kaj ne?« Štefan jo je mrzlo pogledal in nadaljeval z delom, pa je le prinesla.

Prinašali so še drugi in on je sedel med staro šaro in delal. Samogibno je premikal roke, ker je v njem kljuval upor in mu dušil vsako misel.

3.

Dopoldan za dopoldnevom je mineval. Zjutraj je v stenah nad dvoriščem vse oživel. Dvorišče je kakor dno pravokotne škatle, le ob strehi in žlebovih je odprta v nebo. Ob okenskih okvirjih štrlé iz oken v okna napeti motvozi; na njih se oceja na dvorišče sušeče se perilo. Sivkasto je osenčeno in ko se posuši, obvisi skorjasto, ko za rep obešena polenovka. Zdaj na dvoriščnem tlaku zavrešči žena zaradi kancev, ki kapajo. Zdaj nekje zgoraj kričavo zapoje deklina in ko se hoče vzpeti v višino, ji zaide glas v oster in mučen pisk. Potem ni več ropota in dopoldan se umiri v zbrano pripravljanje kosila za okni.

Opoldne se prikaže sonce vrh modre odprtine, poševno liže omet in končno obsvetli na dnu sivi tlak.

Štefan je sedel ko druge dni in šum je bil že davno umolknil nad njim. Kot sleherni dan se je žarek poševno začrtal čez steno, za katero je skrbela Barbika, zbudil mrežo ozkih senc med nožicami stolic in končno pobožal njegove žilave roke. Kocine so se zlato zasvetlikale. Kdo ve, zakaj se je tedaj domislil:

»Vse imej, kar je mojega v portu.«

Zagledal je mreže, ki se suše po kolih. Potem pa se je predramil v pogledu na ropotijo pred seboj in se zavedel iz omotice, ki je v nji nemel vse dni. Obkolili so ga s stolicami ko v posmeh. Zbolel ga je nemir čolnov v popoldanski sapi, dolga vrsta peščenih skal vse ob morju. Ni si želel nazaj; zdaj še manj, ker bi se vrnil poražen. Nekdaj so mu ravno takó pobliskavale kocine in se napenjale mišice. Tedaj se je upiral v vesla, se sklanjal s prsi in vso težo nanje.

Štefan je stisnil pesti in se dvignil. Brenil je v stolice, da so zaropotale po tleh.

Ko je stopil v kuhinjo, je Barbika odstopila od okna, dala dlani k ustnicam in dahnila:

»Štefan.«

»Sit sem tega, da veš.«

Pokósil je hitro. Barbika je ves čas zrla topo predse. Ko se je dvignil, je snel kapo z obešalnika in jo zopet obesil na klin. Molče je odprl in zaprl vrata in sončni žarek je našel hip, da je pobežal po razpokani rdeči opeki in umrl nekje na steni.

Ob zaprtih vratih se je zdrznila. Stekla je za njim, v veži ga je dohitela.

»Nikamor ne smeš, Štefan. Jutri, kadar hočeš, samo zdaj ne smeš nikamor.«

»Pusti me, no,« ji je izmaknil roko, da so popustile njene dlani, ki so se bile oprijele komolca.

Še je strmela za njim, ko je zavil za vogal. Le ko so za njo zaškripala vrata, se je zbala besed in pogledov ter se vrnila v kuhinjo.

4.

Popoldan se je nagibal in Barbika je sedela v polmraku in brez moči ob štedilniku. Pod večer je jelo grmeti in vsula se je ploha. Zunaj so kanci s posebnim glasom potrkavali, ko so padali na stolice pred kuhinjo.

V mrak in dež se je nekje na drugi strani dvorišča posvetilo iz stanovanja in godrnjav glas je jel premetavati in iskati med stoli. Ko so se za hip odprla kuhinjska vrata, je butnil v Barbiko hladen val z dvorišča; soseda se je jezila v temo, zaloputnila vrata in odbežala nazaj skozi dež.

Barbika ni slišala groženj zaradi stolic, ki so se močile. Štefana ni bilo že od kosila. Prej se je bala, kaj si bo storil, si predstavljala, kam bi ga šla iskat, in zrla ob malem okencu v dvoriščni sivi tlak. Potem je obsedela brez volje in ko je bila kuhinjo odprla, se je zavedla nečesa mrzlega in brezpomembnega.

Dež je bil ponehal. Ogrnila se je z ruto in odšla v vežo. Na ulici se je tlak lesketal v večernih lučeh. Barbika je tesno potegnila ruto in se za trenutek vdala prepihu, ki je vlekel skozi vežo. Počasi se je vračala, drgetajoč zakurila v štedilniku in prižgala luč.

Bilo je pozno, ko je po korakih spoznala Štefanovo hojo. Čutila je, da ji stopa kri v lice, usta so se ji skrčila v nervozen smehljaj. Obrnila se je k štedilniku.

Štefanu je bil obraz ves jasen.

»Delo sem našel, Barbika,« je bil še zasopljen od hitre hoje. Približal se je štedilniku in jo objel okoli ramen.

»Slišiš, da sem našel delo?«

Še ji je objemal ramena, ko jo je spremil, da je postavila posodo na mizo. Potem je sédel, vrgel roke nazaj stolici preko naslonjala in stegnil noge pod mizo, kakor v trenutkih posebno dobrega razpoloženja.

Ko sta sedela za mizo, se je smejal njeni bojazni. Na mizi je gorela pod okroglim senčnikom petrolejka. V steklu se je plamen zvijal in krivil, ko ga je vznemirjala njuna sapa. Po stenah pa so drhteli in razigrano mežikali vlažni madeži.

Kopati bo moral; vseeno je, samo da ne bo posedal. Ko je omenil brozgo in kopanje, je vedel, da je tisti hip mislila kakor on.

»Misliš, da bi bilo bolje, če bi bila ostala v vasi,« je dejal na glas.

A to uro sta brez težave preslišala ostro misel.

Pustila sta petrolejko na mizi. Barbika ji je prikrajšala stenj in zaprla sta vrata za seboj. Pred vežo so druge večere posedale žene; prinesle so si stoličke in se menile, medtem ko so otroci stikali po kotih ali posnemali velike. Zdaj pa je vela rezka sapa po ozki soteski med hišami.

Šla sta čez Veliki trg. Pred kavarnami so bili sedeži brez gostov, marmornate plošče miz so se mokro svetile. Golobje so čepeli nekje v gubah občinske hiše. Le ura v stolpu je gledala v hladno noč ko rumeno oko.

Ob morju sta zavila v brezglasno ulico, ki je tekla iz osrčja mesta. Na žicah so se pozibavale električne luči. Tlak sredi pločnikov je bil razkopan. Ob krajih kupi izkopane zemlje. Tu bo delal Štefan.

Na skrajnih koncih so postavili zapreko z belimi in rdečimi lisami, s kola je za temnordečim steklom medlela luč. Štefan se je vzel na kup. Barbika se je oprijela lesenega motovila, ki je stalo na deskah vrženih prek skopanega kanala.

Spodaj se je vil rahel curek in se mrzlo svetlikal.

»Pa čeprav bo treba v blato,« je bil židane volje Štefan. »Glavno je, da delam.«

Barbika se je z levo roko držala Štefana, z drugo lesenega konja.

»Glavno je, da delaš,« je povzela razigrano za njim.

Nekdo se je ustavil pred vežo, vtikal ključ in se oziral. Zaljubljeni ne hodijo na kup razkopanih ulic. V ključavnici je zaškrtnilo; nato je zarožljalo na notranji strani.

Ko sta šla, je ostalo na deskah motovilo, s svojimi v obliki zvezde zbitimi ročicami ob straneh valja. Barbika se je stisnila k Štefanu. Preko hiš se je čulo s korza, kako so kovinasto drdrali tramvaji. Malo dalje se je električni tok pretakal v neonskih oglasih, napisanih čez vso steno. Izložbena okna so skrite žarnice zeleno in rožnato barvale. Barbiko je prevzelo; pomislila je nase.

»Štefan, za otroka bova kupila na Korzu.«

In še tesneje se je pritislila k njemu.

V kuhinji ju je čakala svetilka. Prikrajšan stenj se je z drobnimi, krvavimi iskricami boril s temo. Pri spodnjih vratcih štedilnika pa je drcalo oglje v pepel in usihalo na mehki podlagi.

Štefan je delal. Gumijasti, čez vsa stegna potegnjeni škornji so brodili po brljuzgi. Nad glavo mu je škripalo razkoračeno motovilo. Zavezoval je kamen za kamnom na vrvi, druga dva sta se upirala na ročaje, valj se je vrtel in kamen krogovičil v zraku.

Kakor črne sadove je pripenjal kamne. Smejale se je svoji moči, in ko sta delavca vlekla kamen, je dvignil sklizasto žrtev nad svojo glavo in jo zvalil na plohe.

Gospodinje so odhajale na trg in se vračale z velikimi torbami zelenjave in sadja.

Očedil si je blato, ki se mu je stekalo po komolcih in se smejal prodajalki, ki je stala pred pekarno ter motrila delavce z rokami globoko v žepih belega predpasnika.

»Štefan ji ugaja, gospodični,« se je šalil delavec. In ko je motovilo molčalo, je zaklical še njej:

»Saj je oženjen.« Ona je zardela in skomignila z rameni. Potem so naročili kruha in jim ga je prinesla na kup k lesenemu stroju, se smejala in gledala Štefanu svetlo v oči.

Ko se je bližalo poldne, so prihajali in odhajali ljudje po široki veži, ki ji je zid ves obit s tablami in izveski. Štefan kdaj pa kdaj dvigne glavo in pred njim zamigota hitenje nog, obuval in pisanih kril. Gospe hité na parnik in v kopališče, nohti na nogah so rdeči od karminastega laka.

Opoldne šum nanagloma naraste in prav tako hitro splahne. Rjava platna se pariyo nad izložbami; pod njimi je soparno. Iz delavskih kuhinj uhajajo zamolkli zvoki. Žene so prišle z obilnimi ladjastimi torbami. Posedle so z možmi po kamnih in vežah ali pa stojé in pravijo o domu.

Tudi Barbika je prinesla kosilo. Čaka in guga torbo pred koleni. Ko bo odpiskalo poldan, bodo delavci odjenjali.

Ko druge krat, sede Štefan v prostorni veži na stopnice in začne srebati juho. Barbika spremlja potujočo žlico; potem še ona sede. Z nadstropij nad njima je slišati moten šumot, zvenk jedilnega orodja, rahlo škrtanje stolov in nevidno pregibanje teles v krogu zbrane domačnosti. Nekje se odpró vrata in glasen val huščne na stopnišče; ko svetloba z daljave se po stopnišču priplazi v vežo.

Ob glasovih, ki zaigrajo v molk in se koj potuhnejo, živo začutita, kako sta onadva le v veži. Misel na staro mesto jima še stopnjuje grenki občutek.

Štefan je vstal in si brisal ustnice s prtičem.

»Proč morava iz tistega kota. Še danes poiščem novo stanovanje.«

Svest samega sebe in prazniški je bil, ko je odločil. Za hišami je zapiskala sirena in delavci so se dvigali. Sonce je parilo bele ulice, ko je Barbika odhajala proti domu. Stražnik na križišču si je zavaroval glavo z belo plutovinasto čelado. Kljub vsej pripeki je hitela. V starem mestu je vlažni hiši prizanesla; tako odpustiš betežnemu človeku, ko se ga iznebiš.

Ves popoldan je likala, da se je čas hitro odsedal.

Zvečer pa se je Štefan prerival skozi gnečo na Korzu. Gospice so se leno sprehajale in visele na rokah svojim spremljevalcem. Ko si je poslednjič pomagal s komolci, je nekdo zagodrnjal za njim.

V kuhinji se je vzravnal pred Barbiko.

»Majhno in čedno sem iztaknil.«

Oči so se ji smejale kot pred tedni, ko je bil našel delo.

»Otrok ne sme videti teh sten,« je pristavil.

Nista vzdržala doma tisti večer. Ni jima bilo, da bi se umirila od veselega razburjenja.

»Ven morava, kamor koli.«

Sprehajala sta se po Korzu v dolgi procesiji počasno se pre-gibajoče gneče, a njima, ko da se mudi. Šla sta do Velikega trga, do pomola in vse do konca pomola. Ko sta se vračala, je godel na glavnem trgu orkester, z lampijonov so viseli beli grozdi luči, za mizicami so sedeli gospodje ob damah, ki so bile vrgle nogo prek noge.

»V kavarno pojdiva,« je odločil Štefan in res sta sedla vsak na svoj pleteni sedež. Ko da sta prvič v obmorskem mestu; šele zdaj čutita močan tok množic. Barbiki je vse veliko in razkošno, lepo in prijetno. Tjavdan govori, da bi ne obmolknila brez besed. Ko da ji stoji za hrbtom nekaj nesluteno velikega, da je ob tem domača vas vsa prazna in ozka in da se sama sebi čudi, kako se je šele zdaj domislila tega.

6.

V ponedeljek sta se imela seliti. Barbika je pripravljala v kuhinji in sobi. Popoldne se bo ustavil pred vežo voz in bodo naložili.

Prišel je oče; oddal je bil ribe na trgu in pogledal še k njima. Barbika je bila srečna.

»Seliva se.«

Oče se je ponujal, da bi pomagal. Ni treba. Naj pride raje kar pogledat, ko bo vse urejeno. Malo dlje bo imel. Zdaj stopi z ribjega trga nekaj korakov, pa je. Potem bo moral s tramvajem. A to je brlog, tam ju vsaj ne bo sram.

Nazadnje je razložila: »Štefan je hotel, čimprej, tudi zaradi otroka.«

Štefan pa je stal v jarku. Motovilo je škripalo, kamen se je zibal v zraku. Debela vrv je bila najprej ohlapna, nato se je napela in se črno odcejala, ko se je ovijala okoli valja. Možaka sta prijela za vrv, zagugala kamen in spustila ročaje, da je odletel na kup k ostalim. Zvezdasti ročaji so se tedaj zavrteli v belo kolo.

Delavca sta naročila kruha in ga grizla. Ko je šla mimo družba gospá in otrok s torbami za kopalno obleko in s črnimi naočniki, sta predlagala mladi prodajalki, da bi se skupaj kopali.

»Zakaj ne,« se je smejala in delavcema je bilo žal, da morata biti ob motovilu, ko je stala v prodajalni in z rokami v globokih žepih privijala bel predpasnik tesno k telesu.

Ko je bil znova navezal kamen, se je Štefan sklonil in se lotil drugega. Zapičil je kramp in ga suval od sebe. S kamna se mu je črnikasto cedilo na srajco. Možka sta z enakimi, krepkimi sunki prijemala za ročaj, ga potisnila navzdol in grabila za drugim. Star les je cvilil, nenadoma pa, kakor počí suha veja, je zahreščalo; delavec se je zvrnil vznak z odlomljenim koncem v roki. Drugega je kolo, ki se je sprožilo, usekalo po prstih, da se mu je roka bolešno povесila.

Ob topem udarcu so se delavci zgrnili k lesenemu stroju. Spodaj se je curek pobarval medlo rdeče, potem je zaplavala kri vsa svetla in živa.

Mlada prodajalka je prihitela iz pekarnе in prestrašena pritisnila prst k ustom. Ko je brizgnila hupa rešilnega avta, so se radovedneži razmaknili in zopet strnili. Po oknih so se stikale glave.

Potem so Štefanu moleli predolgi črni gumijasti škornji z bele nosilnice. Debelušasti nadzornik se je nerodno zadeval ob delavce in uslužbence ter bil vsem v napoto.

Ko je stopil delavec v kuhinjo, je Barbika prebledela.

»Mož se ti je ponesrečil,« je dejal preprosto.

Barbika je stekla. Zasopla se je ustavljala, zaman krotila razburkane prsi in zopet tekla.

V bólnici jo je pridržal vratar.

»Moj mož se je ponesrečil; kje je moj mož,« je razburjeno begala z očmi in se mu iztrgala iz rok.

V ambulanci se je vrgla na nosilnico in objemala možu glavo, da so jo uslužbenci s težavo odvedli.

7.

Bolniška soba je bila pogreznjena v molk. Ta ali oni je prebiral časopis in šumotal z njim, ko je obračal liste. Usmiljena sestra je prišla v prostorno sobo, njeno obuvало je neslišno polzelo po gladkem linoleju.

Kraj bolnika ob oknu v kotu je sedel stari in držal roki na kolenih. Bolnik je zganil glavo in zavzdihnil. Nato so se mu mišice na obrazu zdrznile; pomežiknil je in odprl oči. Bilo je po tolikih dneh, da je tako razumno pogledal. Stari je ostrmel in vstal.

»Štefan.«

»Vi ste, oče.«

Štefanu so se hvaležno zaiskrile oči. Skušal je premakniti kamen in si odpočiti.

»Kje je Barbika?«

Oče Marko je mrščil čelo, se prestopal, pogledoval skozi okno in tiščal s kolena ob stranico bele postelje. V sapi je izpovedal, da Barbika leži; otroka je dobila. Da, fanta ima, Štefan. In zdaj je vse prav, ko je zopet prišel k sebi. Potem se je zavedel, da ga razburja, ko ga ne bi smel. Uprl se mu je na ramena, ko se je Štefan skušal dvigniti na komolce, in miril.

»Mir, mir, neumen sem, ko ti pripovedujem.«

Čez čas pa je obrnil pogled od okna in skoraj hladno dostavil:

»Bali smo se, da se ne boš več zavedel.«

Ko je sédel, je pričel od kraja. Kako je bil že pripravil luči za lov, ko je zvedel. Vse dni je ostal pri Barbiki. Dva bolnika hkrati je imel. Potem je ona povila in mislila samo nanj. Nič ni smela vedeti, kako je z njim.

Zopet je vstal. Zdaj lahko gre k Barbiki. Po malem bo moral tudi zopet na morje. Saj bo Štefan kmalu dober; toda zdaj bosta morala misliti tudi na stanovanje.

»Ne bom več najel stanovanja,« je rekel ko sam sebi Štefan.

Marko je negotovo molčal.

»Ne, nič več. Barbika naj si opomore in jaz, se razume,« je dodal. Očetu Marku je nehote šla roka v žep po pipo.

Vtikal je palec vanjo in Štefanu se je obraz zvedril.

»Saj ste še tistih misli,« je vprašal.

Marko se je zavedel, da ima pipo v roki in jo potisnil nazaj v žep.

»Zaradi čolnov mislim.«

Oče Marko se je prestopil, roke so mu zopet silile v žep, oči so mu igrale, svetlomodre so bile in kdo ve od kod sta se vzeli prav na sredi dve srebrni iskrici.

»Misliš res.«

»Res,« je odgovoril Štefan.

Bolniki so se radovedni ozirali na belih ležiščih. Stari ribič je korakal k izhodu po svetlem linoleju. Ko je srečal usmiljenko, je dvignil roko, da se je radovedno ozrla k bolniku v kotu. Skozi okna je sveže velo od morja.

DELEŽ SLOVENIJE NA JAVNIH DELIH

IZ REDNIH PRORAČUNSKIH SREDSTEV DRŽAVE
V LETIH 1919—1955

I.

S sporazumom, sklenjenim dne 26. avgusta 1959 med dr. Mačkom kot predstavnikom Hrvaške kmečke stranke in med Cvetkovićem kot zaupnikom krone in istočasnim predsednikom vlade, so bile priznane Hrvatom vse one pravice, ki jim pripadajo kot suverenemu narodu. O zemlje, ki ga naseljujejo v celoti ali po večini Hrvati, zlasti pa nekdanji banovini savska in primorska, je bilo združeno v banovino Hrvatsko, kateri so priznali ne kako samoupravo, temveč bistvene državne funkcije, v kolikor se jim Hrvati niso odrekli v korist in okrepitev višje državne skupnosti. Ta suverenost hrvaškega narodnega ozemlja sega celo tako daleč, da podeljuje kljub sicer enotnemu jugoslovanskemu državljanstvu — na svojem ozemlju državljanstvo banovina Hrvatska. Na posebno državno organizacijo, ki je bila osnovana na ozemlju banovine Hrvatske, so prenešene funkcije državne dejavnosti glede zakonodaje, uprave in sodstva, razen poslov, ki so posebno važni za obče interese države. Tako je dobila banovina Hrvatska značaj zvezne države, le da so pridržane višji državni skupnosti vse one zadeve, za katere zahtevajo posebne razmere v svetu, da ostanejo zaradi splošnih koristi v pristojnosti višje skupne državne organizacije.

Vse te pridobitve pa so odvisne od vprašanja, če bo Hrvatom mogoče v okviru svoje nove politične samostojnosti organizirati tudi svojo finančno in gospodarsko samostojnost in s pomočjo te gospodarske samostojnosti dvigniti življenjski položaj širokih plasti naroda. Hrvati prevzemajo nase veliko stvariteljsko delo, združeno z neštetimi znanimi in neznanimi ovirami. Ena takih ovir je pri njih premajhno poznavanje domače gospodarske in finančne stvarnosti.

Samo ob sebi se vsiljuje primerjanje političnega razvoja v Sloveniji z ravnokar nakazanim razvojem političnih razmer na Hrvaškem. Brez dvoma je slovenski narod še danes v enakem položaju kakor hrvaški pred sporazumom in to predvsem glede javno-gospodarskega in finančnega razmerja do centralistično urejene države. Le v političnem oziru naletimo na velike razlike, ki bi se dale kratko označiti: različna pota in različna sredstva in temu primerno različni uspehi. Kar pa je za nas Slovence najbolj značilno, je to, da pri vprašanjih, ki se

pojavnjajo v zvezi z ustanovitvijo Slovenske banovine, naletimo na še večje nepoznavanje lastnih gospodarskih in finančnih razmer kakor pri Hrvatih, pa naj bo to že z javnega ali zasebnega gospodarskega stališča. To nepoznavanje naših gospodarskih in finančnih razmer pa je znak, da si »Slovenci še nismo ustvarili zares jasnih in čistih pojmov o tem, kaj prav za prav hočemo, kakšen naj bi bil naš odnos do države in zlasti še, kakšni naj bi bili naši cilji glede narodnogospodarskega ter socialnega življenja in razvoja pri nas doma in v državi kot celoti«. (Dr. A. Gosar, Dejanje, II, 9, str. 349.)

II.

Znano je, da prispevamo Slovenci k skupnim državnim izdatkom, med katerimi tvorijo znatno postavko izdatki za javna dela, najmanj 13%. Ker se ravno iz državne gradbene politike najboljše vidi, v čigavo korist so se pobirali državni davki in v kaki smeri se je vodilo finančno gospodarstvo države, nam bo naslednji pregled javnih del v Sloveniji (brez gradnje železnic) iz sredstev rednih proračunov jasno pokazal, da nam Slovencem ni in ne sme biti nič manj do čimprejšnje ustanovitve Slovenske banovine z vsemi kompetencami, ki so bile prenesene tudi na banovino Hrvaško, kakor je bilo Hrvatom do ustanovitve njihove.

Po podatkih, ki jih je dal piscu članka na razpolago dr. Bičanić, avtor knjige »Ekonomska podloga hrvatskog pitanja« in jih v tej knjigi deloma objavil, je bilo investiranih iz rednih proračunskih sredstev:

Pokrajina	1919/20	1920/21	1922/23	1924/25
	v milijonih dinarjev			
Slovenija	2	8	18	22
Hrvatska	3	8	22	38
Dalmacija	—	3	9	17
Bosna in Hercegovina	3	7	25	53
Vojvodina	1	4	13	16
Črna gora	3	9	9	20
Srbija	31	66	93	220
Skupaj	43	105	189	386
Slovenija v %	5	7½	9	6

Točnejše podatke je zbral dr. Bičanić za dobo 1925—1934, in sicer po statistiki gradbenega ministrstva, ki nam pokaže naslednjo sliko v milijonih:

Vrsta del	Vir	Slovenija	Hrvatska	Dalmacija	Bosna Herc.	Vojvodina	Črna gora	Srbija	Skupno
Ceste	Drž.	66	108	48	146	61	85	810	1324
	Sam.	44	103	19	31	81	11	141	430
	Skupaj	110	211	67	177	142	96	951	1754
Mostovi	Drž.	15	39	19	75	7	47	255	457
	Sam.	4	10	4	22	5	7	82	134
	Skupaj	19	49	23	97	12	54	337	591
Zgradbe	Drž.	21	80	27	47	16	27	582	800
	Sam.	29	69	9	56	23	11	194	391
	Skupaj	50	149	36	103	39	38	776	1191
Instalacije	Drž.	4	14	2	5	3	2	90	120
	Sam.	7	5	1	6	4	—	18	41
	Skupaj	11	19	3	11	7	2	108	161
Vodna dela	Drž.	2	9	6	5	24	8	16	70
	Sam.	8	24	6	5	63	2	34	144
	Skupaj	10	33	12	10	87	10	50	214
Skupaj	Drž.	108	250	102	278	111	169	1753	2771
	Sam.	92	211	39	122	176	31	469	1140
	Skupaj	200	461	141	400	287	200	2222	3911

Iz tega pregleda je razvidno, kje in v kaki meri se je gradilo v razdobju 1925—1934 na račun državnih proračunov. Od skupne vsote 1 milijarde 324 milijonov din, ki jo je država izdala v tem razdobju za ceste, je dobila

Slovenija 66 milijonov din ali 5.0%

Srbija pa 810 milijonov din ali 61.2%

Vseh potreb glede cest država seveda ni nikjer prevzela, deloma so morale prevzeti breme vzdrževanja in popravljanja cest tudi samouprave, in sicer do leta 1929. oblasti, pozneje pa banovine. Seveda pa so bila ta samoupravna bremena različna glede na to, koliki del bremena je v posameznih banovinah oziroma pokrajinah prevzela država. Tako je morala Slovenija prispevati k oni vsoti 66 milijonov, ki jo je dobila od države, še 44 milijonov dinarjev ali 40% iz svojih sredstev, medtem ko je bilo treba Srbiji k 810 milijonov dinarjev, ki jih je prejela od države, prispevati le 141 milijonov din ali 15% vseh izdatkov, ki so bili uporabljeni na njenem ozemlju za ceste.

Še slabše razmerje za Slovenijo se pokaže na primeru državnih zgradb. Od skupne vsote 800 milijonov din, za kolikor je država zgradila v razdobju 1925—1934 v državi različnih javnih zgradb, je dobila

Slovenija 21 milijonov din ali 2.6%
 Srbija pa 582 milijonov din ali 72.8%.

Da zadosti najhujšim potrebam, je morala Slovenija s svojimi samoupravnimi dohodki vložiti v zgradbe poleg državnih investicij še 29 milijonov din ali 58% vseh izdatkov za zgradbe, medtem ko je Srbija s samoupravnimi dohodki prispevala k javnim zgradbam samo 194 milijonov din ali 33% vseh izdatkov za zgradbe na njenem ozemlju.

Od skupnega zneska 2 milijard 771 milijonov dinarjev, ki ga je država potrošila v razdobju 1925—1934 za ceste, mostove, zgradbe, instalacije in vodna dela, je dobila

Slovenija 108 milijonov din ali 3.9%,
 Srbija pa 1 milijardo 753 milijonov ali 63.5%.

Zato pa je morala prispevati za svoje najnujnejše potrebe z dohodki samoupravnih davščin:

Slovenija 92 milijonov din ali 46%,
 Srbija pa 459 milijonov din ali 21%.

Za končno sliko o javnih delih v Sloveniji naj navedem ono iz let 1936—1938, pri kateri so podatki vzeti iz Statističnega letopisa. Zaradi pomanjkanja prostora ne bom navajal vseh posameznih vrst javnih del, temveč samo podatke o gradnji cest in javnih zgradb na račun rednih proračunskih sredstev, nato pa bom podal končno sliko vseh javnih del v Sloveniji iz istih sredstev v primeri z vso državo, mestom Belgradom in dunavsko banovino ter razmerje državnih investicij v omenjenih pokrajinah do samoupravnih investicij.

Državna gradnja cest

Leto	V vsej državi				V Sloveniji			
	Novе ceste		Popravljenе		Novе ceste		Popravljenе	
	v km	v din	v km	v din	v km	v din	v km	v din
1936	20.6	21,663.000	1.019	66,345.000	—	—	94	3,581.000
1937	48.5	25,214.000	1.009	104,213.000	—	—	160	3,227.000
1938	17.9	4,313.000	1.250	218,123.000	—	—	88	11,314.000
Skupaj	87.0	51,190.000	3.278	388,681.000	—	—	342	18,122.000
Državna pomoč banovinam pri zidanju cest 1936—38								
		8,773.000		19,241.000		—		53.000
Končna vsota	87	59,963.000	3.278	407,922.000	—	—	342	18,175.000
V %	100	100	100	100	—	—	10.4	4.4

Skupaj je bilo investiranih v letih 1936—1938 za gradnjo in popravilo cest

v vsej državi 467,885.000 din,
od tega v Sloveniji 18,175.000 din ali 3.8%.

Še zanimivejšo sliko nam nudi pregled gradnje javnih zgradb v Sloveniji v primeri z vso državo in mestom Belgradom.

Leto	V vsej državi			
	Nove zgradbe		Popravljenе	
	v št.	v dinarjih	v št.	v dinarjih
1936	20	42,698.000	439	7,616.000
1937	46	73,675.000	392	8,832.000
1938	46	36,436.000	481	10,821.000
Skupaj	112	152,709.000	1312	27,269.000
Državna pomoč banovinom pri zidanju zgradb 1936—38				
		8,047.000		843.000
Skupaj	112	160,756.000	1.312	28,112.000
V %	100	100	100	100
Skupaj		188,868.000		100%

Leto	V Sloveniji				Mesto Belgrad			
	Nove zgrad.		Popravljenе		Nove zgradbe		Popravljenе	
	v št.	v din	v št.	v din	v št.	din	v št.	din
1936	—	—	14	324.000	3	33,829.000	66	3,806.000
1937	1	320.000	12	435.000	12	63,891.000	63	5,319.000
1938	—	—	31	634.000	10	28,828.000	57	6,270.000
Skupaj	1	320.000	57	1,393.000	25	126,548.000	186	15,395.000
Državna pomoč banovinom pri zidanju zgradb 1936—38								
	—	—	—	15.000	—	—	—	47.000
Skupaj	1	320.000	57	1,408.000	60	126,548.000	—	15,442.000
V %	1	0.2	4.3	5	53	78	14	55
Skupaj		1,728.000		0.9%		141,990.000		75%

Navedem naj le še končni pregled in učinek javnih del v Sloveniji.

Leto	Vsa država		Slovenija	
	Država	Samoupr.	Država	Samoupr.
1936	184,763.000	125,426.000	4,559.000	11,389.000
1937	673,073.000	156,330.000	5,253.000	13,265.000
1938	396,713.000	185,698.000	14,807.000	17,638.000
Skupaj	1,254,549.000	447,454.000	24,619.000	42,292.000

Leto	Mesto Belgrad		Dunavska banovina	
	Država	Samoupr.	Država	Samoupr.
1936	45,460.000	2,113.000	19,911.000	34,600.000
1937	247,358.000	21,059.000	268,121.000	30,529.000
1938	42,613.000	2,337.000	162,162.000	31,826.000
Skupaj	335,431.000	25,509.000	449,194.000	96,955.000

Iz tega pregleda je razvidno, da je izdala država iz rednih proračunskih sredstev v letih 1936—1938 za javna dela:

Država: 1 milijardo 255 milijonov, od tega je dobila
 Slovenija: 24 milijonov ali 2%
 Belgrad: 335 milijonov ali 27%
 Dunavska banovina 449 milijonov ali 35%.

Javna dela na račun samoupravnih bremen pa so znašala v isti dobi:

v vsej državi 447 milijonov din ali 36%
 v Sloveniji 42 milijonov din ali 172%
 v Belgradu 25 milijonov din ali 8%
 v dunavski banovini 97 milijonov din ali 22%

državnih izdatkov za javna dela.

Želeti bi bilo, da dobimo Slovenci čimprej točen pregled javnega gospodarstva Slovenije in njegovega odnosa do zasebnega gospodarstva. Potem bi odpadel še zadnji ugovor proti gospodarski in finančni samostojnosti Slovenije, ugovor, ki so ga navajali še pred kratkim njeni nasprotniki, češ, da ima Slovenija zaradi take državne ureditve kljub prekomernim finančnim dajatvam centralistični državi vendarle velike koristi na svojem zasebnem gospodarskem polju.

MRTVA ROŽA

Roža je na stebelu preminula,
mrtvi listi padajo na tla;
kmalu se bo vsa lepota osula,
veter z njenim leskom se igra.

V strtih listih so poslednji dihi,
vonji v belih žilah še dehte;
v ostrem zraku se gubijo tihi,
tesno čustvo stiska mi srce.

Vse življenje se dotika smrti,
slednji dan menjava svoje lice;
v mnogih hipih hrepenimo strti
kakor steblo zlomljene cvetice.

Veter riše z listi v zraku like,
naglo pleše čez jesenske lehe;
pripogiba sklonjene sadike,
mrtva roža niha brez utehe.

LINO LEGIŠA

KRAS V SLOVENSKEM SLOVSTVU

1.

Umetniško pripovedovanje, kakor seveda tudi dramatična zgodba, hodi svojo pot in se včasih tudi docela okrene od tiste, ki jo ubirajo eksaktne vede. Ni namreč nujno vezano, da se drži zgodovinske in sploh dejanske podobe sveta, ker pač ustvarja svoje življenje s svojo posebno, umetniško resničnostjo. Če se ta umetniška resničnost z zgodovinsko ali naravoslovno ne ujema, zaradi tega njena vrednost ni nič manjša — če gre namreč za resnično umetnino. Umetniškemu delu ni ravno treba, da bi bilo še zgodovinski, krajepisen ali kakšen podoben dokument. To pričajo primeri, kjer se umetnik ni dosti menil za empirično stvarnost, marveč jo je čisto po svoje pregnetal in tako ustvaril s svojo intuitivno domišljijo empirično nerealen svet, ki pa vendarle prevzema s svojo človeško resničnostjo. Kakor je smel biti Shakespeare nezgodovinski, ko je ustvaril Hamleta, pa Hamleta zato nič manj ne cenimo, tako je smel pripovednik Stendhal v Parmski kartuziji po svoji mili volji staviti poleg Parme grozo zbujujočo trdnjavo ječo, ki je nikdar ni bilo, pa ji je vendarle knjiga dala življenje kakor tudi izmišljeni zgodbi okoli nje. Ne Shakespearju ne Stendhalu ni šlo za zgodovinsko ali krajepisno zvestobo, marveč za razplet zanimive in pretresljive človeške usode, postavljene v razmere,

ki so konec koncev samo sredstvo, s katerim lahko poljubno razpola-
gaš in ga lahko tudi preoblikuješ.

Seveda vsa pripovedna dela niso te vrste. Mnogokrat hočejo biti
tudi bolj ali manj verna podoba nekega dejanskega sveta. Zgodovin-
sko in pokrajinsko okolje sta tukaj zgodbi prizorišče, ki ji ne ustvarja
samo ozadja in ji ne daje samo barve, ampak ji je več ko zgolj okvir.
Kadar je to okolje močno zajeto in doživeto, je neločljivo zrasto z
dogajanjem in tudi z izrazom in najmočnejša je ta zrastlost takrat,
kadar riše pisatelj svoj svet, ki mu je najbližji, najbolj domač. Čim
bližji mu je, tem neposredneje mu bo prihajal pod roko najpriprave-
nejši izraz za njegov videz. Za to pa še daleč mi treba, da bi šlo na
priliko za natančen opis krajev, zgodovinskih dogodkov ali celo za
posnetek ljudskega govora. Tudi če preoblikuje, ustvarja umetniška
domišljija po podobi znanega. Tak skladen izraz zbuja v domačinu z
znanimi ali bliskimi podrobnostmi žive, osebne odmeve in z njimi raz-
novrstne estetske užitke, ki jih včasih še sam pisatelj ni občutil. Tujca
pa, ki do takih užitkov ne more, odškodujejo z mikom novega, sklad-
nega sveta.

Zgodi se pa, da pisatelj v opisovanem svetu ni toliko trden, da
sega v kolikor toliko tuj svet, ki ga pa hoče prikazati kot dejansko
stvarnost. Poznanje tega sveta je premajhno, da bi zaleglo, domišljija
krpa meglene predele s prviniami iz svojega sveta in z analogijami
in posojili iz literature. Delo ne rase več toliko iz stvarnega življenja,
v katerega je zapleten tudi njegov opazovalec in slikar, marveč pije
svojo moč iz manj prizadete domišljije in iz pridobljenega znanja.
Zato je skoraj nujno blede, brez prave krvi in prepričljivosti.

Takega bolj ali manj literarnega osvajanja življenja ni malo. Za
ogled si izberimo pisanje o Krasu. Kras mi je pač najbližji in zato
seveda pisanje o njem najbolj mikavno. Ob njem morem torej najlaže
govoriti, s kolikšno srečo vsaja včasih pisatelj dogajanje v tuj svet,
ali še boljše, s kolikšno spretnostjo oziroma nespretnostjo se sam pre-
saja v tuje okoliščine. Če govorim o »kraškem« pisanju, mi ni samo
za primer takšnega vživljanja, marveč morem pri tem nehote povedati
nekaj besed o prizadetih pisateljih in o leposlovju, ki obravnava živ-
ljenje primorskih Slovencev v Italiji. In prav Kras je dobil v nji po-
seben glas in pomen.

Kras je danes prav za prav brez domačega glasnika. V pesmi je
Gruden spričo političnih razmer skoraj zgubil zvezo z njim, Kosovel
je umrl, v prozi se mu je nadarjeni Jože Pahor nekam izognil, tako
da ni imel tu nikdar pravega človeka. In vendar je v naši, v tem
primeru jo lahko tako imenujemo, emigrantski literaturi, ki hoče ob-
držati in poživljati vezi z domovino, spremljati življenje za mejo in
povzdigovati glas proti nacionalističnemu ravnanju, prizorišče marsika-
teremu delu. Lotili so se ga Pregelj, psevdonimni France Seljak, Ma-
gajna, Kosmač, vsi nedomačini. Imeli pa so že predhodnika v Jurčiču.
V nekaterih je že malo tradicije. Ker je tako pisanje včasih pravi izlet
v neznano in se odpravlja celo v sodobnost kakor v romantične neod-
krite kraje, ni napačno preizkusiti zaključke, če niso morda že vnaprej
napisani, tako da do odprave v obravnavano pokrajino sploh ni prišlo.
Pri tem se človek nehote spusti v premišljevanje, koliko morejo biti
taka dela res podoba in priča sveta, ki ga pišejo, taki neovrgljivi do-
kumenti, ki ne bodo zajeli samo Slovencev in ki bodo ohranili vred-
nost preko našega časa. Ta »glas iz prizadetega občinstva« zato morda
ne bo le razbiranje malenkostnih neskladnosti, ki so jih zagrešili pi-
satelji v dobri veri ali naivnosti. Morda bodo torej tudi nekaj več po-
vedale te obrobne opazke o življenju in ravnanju s pokrajino v naši
knjigi.

Skoraj edini od pripovednikov, ki se mu ni bilo treba vživljati v značaj kraške narave, ki je iz nje pognal z vsem svojim rezkim čutom za življenjsko stvarnost in za neizkrivljenost mišljenja, je bil Mahnič. Ni bil sicer prvi, ki je uvedel te kraje v knjigo, a bil je prvi Kraševc.

V »Kresu« 1882 je objavil v udobnem tonu se razpredajočo povest: Kako je oče Kobencelj na Dunaj sir nosil! Zgodba je preprosta: Postaven kmet z Ovčjega (prav za prav Volčjega) gradu ima sina, ki se mu prerije v cesarsko kanclijo. Kobenceljev oče se odpravi za njim z velikim cesarskim sirom, ki so ga po prevažnih ugibanjih namenili za dvor, in se še večkrat vrača v prijazno cesarsko hišo, dokler ga nekoč ne doleti, da reši cesarju življenje pred zavratnimi turškimi poslanci. Spoznanje, da je dvorno življenje združeno s takimi zahrbtnostmi, mu zagreni bivanje v bližini gospode, da mu je do smrti vsega zadosti in da se s pravim kmečkim ponosom poslovi: Saj je vendar na dvoru njegov sin, Lipe Kobencelj, ki že njegovo ime dovolj pomeni, njega pa čaka še jesensko oranje in trgatev. — Ta kmečka možatost, združena s primerno nerodnostjo v gosposki družbi, trezno gledanje življenja, ki ga kliče nazaj na mesto, za katero je namenjen, naivno slikanje dvora v ljudski domišljiji — Kraševc si ga predstavlja kot veliko pobeljeno hišo z latnikom in kamenito mizo spredaj, z zlatimi gospodi v nji, državne blagajne pa v sodih s tolarji, cekini in dragotinami, ki jih smejo gledati poleg cesarja samo še ministri — pa tudi zgodba sama spominjajo na Levstikovega Martina Krpana. Po svoji sili je kajpak daleč za njim. Vendar naj gre za poljudno razlago, od kod Kobencelji na Dunaju, naj govori o psoglavcih, ki mu je pravila o njih stara mati, ali o ženitnini z bombardonom in o drugih takih kraških posebnostih in »osebnostih«, ki so imele za mladega Mahniča veliko vsebino — v vsem sega v polno in lahko razsipa na obilo v svojem zgovornem, košatem pripovedovanju. To razsipavanje z elementi, ki se s pravo zgodbo že razhajajo, daje nji sami dopolnjujoče poglede v krajevo in kulturno ozadje, pa čeprav Mahnič ni čutil potrebe, da bi ga posebej orisal, niti ni imel smisla za take zadeve.

Siroko poseganje po znanem, po stvarih, ki imajo za določen kraj značilno, živo vsebino in domač glas, je navadno v ljudskem pripovedovanju. Tolikšno razmahovanje pa je gotovo ena izmed poglobitvinih potez kraškega, še posebe Mahničevega značaja. To je vedra, živahna košatost, uhajanje po lahkotnih poteh asociacij, opajanje ob sami duševni gibčnosti in bogastvu, zaradi česar se snov razhaja kakor testo. V nekolikšni razdalji čutiš Mahniča, ki gleda z dobrohotnim nasmeškom na ravnanje svojega človeka. Ponosen je na njegovo možatost in trezno občutje, kjer je njegovo življenje opravičeno. V tem se pač razodeva treznost, rezko kritični in tudi konservativni Mahnič, ki je neprestano zavračal vsakogar na mesto, s katerega je silil, ne da bi bil imel — vsaj po Mahničevem — daru za kaj več.

Kakor rečeno, da bi se zastran nazornosti pripovedovanja spuščal v opisovanje sveta, za to Mahnič ni čutil potrebe ne imel čuta. Zanj je bila važna, če že ne samo ideja, vsaj zgodba s človekom. Ozadje mu je bilo že kar tako razumljivo. In vendar ni zastran tega njegova zgodba golo gibanje v nekem Ovčjem gradu, govorjenje, ki ne zbujajo bližine sveta, ki ga hoče pričevati. Vanj se odpirajo pogledi ob stvarnejših namigih in včasih čisto nepričakovanih utrinkih. Beseda sama oživlja zvezo z zemljo. Včasih učinkuje kot nekam splošen, negotov soj, ki plava nad njenim površjem in jo da samo slutiti, toda ob bolj domačem glasu se utegne vsaj znancu raziskriti. Razgrnejo se pokrajine živih predstav in prosajna ozračja občutij in razpoloženj, ki predstavijo človeka v neposredno bližino tega sveta in so z njim tako tesno

spojena, iz njega edinega porojena, da enakih nikjer drugod ne bi mogel doživeti ne si jih predočiti.

Mahnič piše preprosto realistično: »Bilo je na večer in Kobenceljevi so peljali seno domú. Ravno zakrečijo s kolovoza na cesto in oče Kobencelj koraka za vozom.« Skorajda sam glas dialektičnega izraza: zakrečijo je zbudil podoba zvrhanega senenega voza, ki počasi zavija z ozke poti na širšo kakor v odrešenje. Ob poti zid na vsako stran, ob oglu zazidana vrzela, zadelana ulica. In za tem se razvrsti cel trak jasnih slik, druga drugo porajajočih in vse s pokrajinsko barvo in občutjem: trd pot, po kateri se je hreščéce pomikal voz, raztresene senene bilke, ob zidu moleča skala, čez katero se je kolo stežka in počasi povzpelo, da se je voz nevarno nagnil, potlej pa z ropotom omahnil in drobil nasuto kamenje. In potlej globel, gosto drevje in za njim skrivnost senéne doline, ob kraju grmovje, ki je osmukalo z raznih voz cele šope sena, pod katerimi se skrivajo že zrele, že naključvane drenulje — intimno, prav pastirsko občutje! Tako se vrstijo odtenki krajev in utrinki občutij, ob katerih ugibam in res dvomim, ali sem jih v resnici kdaj videl in doživel in ali niso šele zdaj zrastle spod zavesti, kjer se hrani in presnavlja že doživeto in se analogično ustvarja novo.

3.

To je prikrita sila, ki jo vsebuje in izžareva preprost izraz, besedni obrat, snovi in dogajanju primeren slog, s katerim pisatelj večkrat niti od daleč ni hotel doseči podobnih učinkov, pa jih je kljub temu zadel, ker je njegovo delo raslo iz dodobra znanih tal. Taka slika, ki jo je vsesal izraz iz nazornega pisateljevega doživljanja, bo res zmožna zbujaati odzvenevanja in trepet posebnih, jasnih doživetij. Zaradi nje ni prav treba segati na primer v narečje. Zakaj prenenavaden izraz pogosto naravnost greni uživanje, čeprav bi utegnil roditi nekaterim pravo otroško veselje in celo ponos lokalnega patriotstva.

Pa tudi tako učinkovanje ni brez pomena. Nekaterih Grudnovih pesmi se morejo s pravim pridom in nezastrtim užitkom polastiti najprej ljudje od morja in tam okoli. Kaj je pomenila tod njegova drobna knjižica s cenanim ovitkom, ki je previdno zakrival dvojce zvezanih, po svobodi hrepenečih rok, vedo nekdanji dijaki, ki so jo spravljali čez mejo. Kosovel pa se krajevno ni toliko omejil. Ali čeprav nima prav določenih pokrajinskih slik, je vendar zajel žar svojega Krasa, ga uveljavil tudi pred drugimi in ga celo povzdignil. Njegove podobe moreš postaviti edino na Kras, v njegovo svetlobo in barvo, zakaj v tem okviru šele polno zažive, se spopolnjujejo, porajajo nove — postanejo tako rekoč estetsko rodovitne. Njihov vir ni več toliko relatiiven, odprt v glavnem znancem te zemlje, kar bi se sicer morda niti o Mahničevem pisanju ne dalo reči. Tu ga je pesnik sam razgrnil pred vsakogar.

V Mahniču je bilo premalo pravega pripovednika in, če je kdaj stopil na svojo zemljo, je mislil samo, kako bi dobil uspešnega nazornega gradiva za svojo satiro. Tedaj je pograbil po kar se da drastičnem dovtipu, pobral zanjo, če se mu je zdelo, tudi učinkovit izraz iz narečja, bil je v tem tudi grob, bil kritičen kakor pravi kmet, ki ga je vleklo, da bi postavljaj zanesenjaštvo in neresnično sentimentalnost rezko ob trdo vsakdanjost. Zakaj v osnovi je bil Mahnič kmet, samozavesten, konservativno stvaren, včasih pa prav neprožen in za marsikaj slep kmet.

Za njim poleg Grudna in Kosovela skoraj ni bilo človeka, ki bi pripovedoval o ti zemlji in da bi jo bil tudi doživel. Peter Butkovič, psevdonimni Domen in Grušenjka, ji je prišel še najbližje do srca. Doma je tik izpod Krasa, zraven pa je prišel nanj duše past. Iz njegovih vrst, posejanih s skoraj pobožnimi razmišljanji, odsevajo resnična

tla in trpkost novih časov, moreča teža, ki je padla po vojski na naše ljudi tam doli. (Prim. Moje trte, Mladika 1926.) Toda Butkovič je ime brez ambicije, ki se nehote skriva pred vrsto onih, ki so prišli do danes od drugod osvajat Kras.

4.

V Jurčiču, ki se je v Lepi Vidi prvi od Nekraševcev spravil nad te kraje, je bilo pač toliko realista, da jih je moral vsaj bežno videti, če je hotel vanje posaditi svojo povest. Realist je hotel biti tudi v razlaganju postanka narodne pesmi, pa je bil prav v tem pogledu precej romantičen in nemalo naiven. Tam ob slovenski Adriji, kjer meni on, da se je morala stvar goditi, je imel pod konec 18. stoletja že priletel trgovec Samorod mlado lepo ženo. Ženo mu odpelje mlad Benečan, pa se je naveliča in ona se vrne, ne da bi mož vedel, kako je bilo prav za prav z zadevo. Zakaj on verjame kakor ljudstvo napoliti, da so jo ugrabili zamorski razbojniki ali črn zamorec. Zgodbo že opeva pesem. Ko pa zve za resnico, ubije tistega njenega Benečana in mora zato pod rablja, lepa Vida pa zblazni.

Nekam površna romantično realistična zgodba, ki se ji pozna, da je pisana listkarsko od časa do časa in še med političnim bojem. Zato se Jurčič ni zamislil, da so v letih, ko so po njegovem na naši obali v resnici ali vsaj v ljudski domišljiji še strašili zamorski razbojniki, tod že korakali francoski vojaki, da so se torej v teh krajih, ki so bili že izoblikovani z raznimi naselji, dogajale prav moderne reči. Če bi se bil utegnil tako zamisliti, bi najbrž tudi za dolgo dobo nazaj ne bil mogel najti zgodovinskega opravičila takim pravljicam. Tega, da ima pesem svoje ozadje v ugrabljanju drznih maverskih roparjev v srednjem veku, bi sam gotovo ne bil mogel dognati. Zato je razpolagal z zgodovino po svoje. Prav tako s pokrajino. Izbral si je kraj od Nabrežine do Devina, ki ga je prevzel na vožnji v Gorico na Lavričev pogreb, postavil nekje ob breg zalivček, nad njim samotno Samorodovino, nekje za poljubnim vrhom sosedno Basnigojevino in na nekem poljubnem Goljvrhu ogljarja Smučiperca. Goljvrh, Smučiper, Basnigoj, Samorod, Stoklas, ta »kraška« imena je seveda odnesel od staroslovenskega Tugomera, ki ga je malo prej študiral z Levstikom. V pokrajini, ki je zelo približna, človek včasih odstre nekaj resničnih slik, kakor so se Jurčiču mimogrede vtisnile v spomin. Saj za dosti več mu tudi ni šlo, ko je vendar na splošno visel pred vsem na zgodbi. V glavnem pa je čez pokrajino razgrnjen nek splošen »kamenit in špiljast zemeljski značaj«. Po nji pasejo skoraj staroslovensko odeti ovčarji, trgovec in duhovnik potujeta — menda po Scottu — na konju, dobiš ogljarja s kopo, meje mesto zidov, celo severne smreke, s katerih se pojavajo vrane, in toliko snega, da si morajo ljudje delati gaz. Torej čisto nekraške, še najbolj kranjske podobe in občutja! Rdečelična, okrogla Vidina mati rožlja s šopom ključev na rdečem jermenčku za pasom — kakor prava premožna Kranjica, zakaj ti ljudje so navezadnje samo Kranjci, Dolenjci! Tudi zgovernost, izraz in slog govora jih razodevajo. Jezik teh ljudi kakor tudi Jurčičeva govornica sploh je ko prozorna plast, skozi katero seva njegova domača pokrajina ko kri skozi tenko povrhnjico. Iz njegove besede predira ta dolenjski svet počasi v sliko, ki jo je hotel ustvariti, jo prepaja in pisatelja tako nehote ukani. Ob ti Jurčičevi besedi mi je vstalo občutje zdrave zlahtnine zrele, sončne dolenjske jeseni. Ta beseda je v Lepi Vidi estetsko še najčistejši, oživljajoči del in nekdaj res prava vrednota. Primorskega v povesti res ni skoraj nič, vendar pa razne neskladnosti ne motijo posebno, prav ker je vse delo bolj nizko uravnano, brez kake velike želje, da bi bila to res prava podoba primorskega življenja ob prelomu 18. stoletja.

Kakor se Jurčič ni mogel izogniti, da ne bi vpletal elementov svojega sveta v primorskega, tako se ni n. pr. tudi Aškerc, ko je ob slovenski obali nabiral jadranskih biserov in jih, kakor sam nekam banalno pravi, metal »v poetični svoj čoln«. V ribiški vasi mu je na priliko iz za peči pela harmonika (Poslednja plesalka) in on gotovo ni vedel, da je to predstava od doma, nemogoča na Krasu ob morju.

Še najbolj pripravljen in v poznavanju tega sveta že nekam trden je bil Pregelj. Mimo drugih je spisal tudi svojo kraško o magistru Antonu. (Izbrani spisi 5.) Ta duhovniški roman je pisal, kakor pripominja sam, po tem, kolikor je katoliški in veren spominu na Mahniča. Magister Anton od Mahničev ima celo nekaj njegovih potez: desno rame nosi više mimo levega, nima glasu in ni govorniški. Ta spomin ga je privedel v Štanjel, v trdnjasko gnezdo, pod katerim se je v Kobdilju rodil Mahnič, in še v priljubljeno 16. stoletje, v katerem je lahko pomerjal sile katoliškega duhovnega življenja ob reformacijskem. Gradiva za podobo življenja v tem času je bilo kaj malo na razpolago (IMK 1898, str. 61; ZSM 1908, str. 251 sl. in še kaj malega morda). Treba je bilo mnogih kombinacij in sploh domišljije, ki bi oživila praznote. V zemlji je še precej razgledan in si je ohranil več vtisov, posebno živo podobo in občutje pokrajine ob poti iz Komna v Kobjeglavo in Štanjel. Če pridenem, da je premogla njegova zaloga jezikovnega gradiva celo nekaj lokalizmov, ki bi jih mogel ob ugodni priložnosti vreči na dan, in da je sploh prilagodljiv stilist, je pač utegnil upati, da bo dosti kraški.

Sem je postavil tri originale — vsaj hoče, da bi to bili — tri kraške žerjave, ki bedijo, da bi tudi v te kraje ne zašlo luteransko seme. Njim naj bi se pridružil nerodni Tone. Ta pa mora prej rebriti odisejsko potikanje po svetu in kot dobri pastir rešiti sorodnika Skalca iz rok nezakonskega očeta, romantično zloveščega Stradiota, ki se mora na koncu obesiti, medtem ko mu priležnica, magistrrov mladostni ideal, znori.

To, da jo je prenesel na Kras, je bil pač precejšen eksperiment njegove pisateljske izurjenosti. Pregelj ga je laže tvegat ko Jurčič, ker je bil toliko nad njegovo nekritično naivnostjo, da ni zagrešil nobene očitnejše neskladnosti. Mogel je opisati magistrstvo bridko trdo pot proti burji, ki sope čez rahlo valujočo ravan, pot čez goličave, koder se pase redka živina in šelesti hrastičje, mimo ograjenih njivic ali vinogradov in samotnih kalov, pa zopet med školj in kamenje. Komaj malenkostim bi se dalo reči, da so iz knjige (pastirska piščal, vonj po brinu in divjem majoranu, ki je prav za prav žepek, ožep). Zmogel bi človeka prenesti v Štanjel in mu zbuditi nekaj primorskih občutij. Sicer tudi nje oblega nedoločnost, nekak mrak, ki meji skoraj tesno na take svetle trakove, tudi se Pregelj z nekaj primeri izčrpa; vendar tem vsaj ni kaj reči; vsaj tuja niso. Toda če človek posluša njegove ljudi, ki tako radi zatrjujejo, da so Kraševci, čuti, da delajo to pač le, ker o tem na svojem dnu niso prepričani in si morajo to venomer prigovarjati. Saj to, so predvsem knjižni, bukovski ljudje, ki so imeli nekaj več naravnega na sebi, a so prebredli že toliko sveta in še več knjig, da že ne ločijo svojega od tujega, naravnega od artistične špekulacije, ki eksperimentira celo z naravnim. Obsedel jih je nekak artističen demon, da so videti, ko da neprestano premišlujejo, kako bi bolj izvirno, samoniklo govorili. Njih težka beseda je pretehtano okrašena, deklamatorska, zavita; vijuganje, ki skuša posneti celo zakriviljeno pot ljudske periode, a je preveč kultivirano, da bi bilo ljudsko, oziroma premalo stilistično izrabljeno, brez oddiha se raztezajoče, da bi bilo prijetno kultiviran ljudski slog. Zato pre-

senčca, a ne oživlja, tem manj seveda odmeva od ozadja, ali ga odkriva, ker ga pač skoraj nima.

Kar je krajevnega natresel med besedilo, ni veliko! Če bi se že hotel kar tako mimogrede spraviti na lov, bi zneslo komaj nekaj števil: hrastičje, siršče (koruzno steblovje), poredna (nič prida) služba, nekazen, prav za prav nakazen, obečati, prvo (najprej), anti, celo lokal »v Gradci« in genetiv »zadnjih dnevoev« in morda še kaj. Kaj naj opravi ta peščica proti vojski izrazov, ki imajo že tako splošne knjižne oblike in pomene, ali proti množicam, ki prinašajo s seboj barvo in vonj čisto tujih krajev in ljudi? Ko je tak, pa čepprav rahlo pokrajinsko barvan izraz tako neogljen izgubljen v tuji okolici, neuglašen ž njo, kako naj se polno oglasi in razodene? Če ga že neopazno ne mineš, se vsaj večkrat zdi, da je njegova posebna moč, zaradi katere ga je pisatelj na preračunano mesto poslal v službo, skoraj docela okrnjena, tudi če je bila prav pojmovana.

V tem pogledu je opravičeno dvomiti v plodnost, umetniško izrazno racionalnost dialektičnega, prav za prav kakršnega koli jezikovnega gradiva, ki ni prava osebna pisateljeva lastnina. Plodno mora biti tem manj, če mu bijejo v obraz povsem drugorodni glasovi, kakor na priložnost pregljevski galjot, lotrica, lovač, pojati se, golčati (govoriti), basnati, neznana arnica in še dosti takega; ali pa nekraški pob in baba kot izraz za žensko, ki je za Kraševca zmerom nekam trd in surov.

Če Magister Anton po tej strani ne zadovoljuje popolnoma, je pa gotovo psihološko zanimiv izdelek. Jurčiča je v Lepi Vidi izdalo njegovo pisanje, toda njega bi to spoznanje najbrž ne vznemirjalo dosti, saj je bil predvsem fabulist in najmanj pokrajinar. Pregelj pa je hotel ustvariti nekaj tudi po občutju kraškega. Vendar je kljub pripravi čutil, da zida na precej peščena tla, in to vznemirja njegove ljudi. In ker ni zmožl novih, temu svetu primernih in verjetnih položajev, obrazov in izraza, se je zatekel še bolj kakor sicer v magijo besede in sloga, v bohotno razstavljanje svojih pisateljskih spretnosti, v skoraj razumsko, pretežno analitično in drobno intuicijo. Tako besedno življenje je kakor baročni, rezljani in pozlačeni oltarji naših cerkva, s preobiljem stebrov in stebričev, strešic, zavojev, rastlinja in cvetja, ali kakor bohotne, preko okvirov segajoče slike, natrpne s svetimi in mitološkimi postavami, z razvihranimi vojščaki, bujnimi oblikami teles in oblačil — toda postavljeno je nekam v prazno, v votel kaos mraku, ki ga počasi sproti zagrinja.

Iz pridobljenega jezikovnega bogastva in s svojo slogovno izurjenostjo ustvarja Pregelj nov svojevrsten besedni svet nekako zaradi svojevrstnosti same, ki naj s svojim novim bleskom zakrije nedoločnost zemlje, še bolj pa neizrazitost ljudi in šibkost zasnove. Slog se mu bohotno razrašča, preseneča z asociacijami, novimi obrati in oblikami, pisatelj hoče biti virtuoz, hoče še tako dvoumno kretljivo in odtенок občutja natančno in svojsko ujeti — in konec je ta, da utruja in da si jasne in zapovrstne predstave življenja ni moč ustvarjati. Ko kleše do drobnosti, se opaja, novo gradivo domislekov se mu sproti nabira, ga zasipa, da ga ne more spraviti v sklad z ostalim, ki je nemetodično od raznih vetrov nabrano, neurejeno, neprebavljeno. Taka skrbno izdelana drobnjav bo morda koga ustavila in ga zbegala, da jo bo ogledoval, obračal, ugibal njeno pomembnost, izvor, jo precejeval in odšel od dela nezadovoljen. Ali pa se mu bo brez koristi zgubila, pa najsi je pisatelj še toliko položil vanjo in od nje še toliko pričakoval. In to velja gotovo tudi za izrazne prispevke iz narečja.

(Dalje.)

GLEDALIŠKA POROČILA

LJUBLJANSKA DRAMA V SEZONI 1939/40

Anton Medved: Kacijamar, Bernard Shaw: Hudičev učenec, František Langer: Številka dvainsedemdeseta, Eugène Scribe: Kozarec vode.

Uvod v novo sezono je bil raznolik in razveseljiv. Nova svežost se je občutila tako v izboru del kakor v režijah in izvedbi. Za prvo predstavo je bil določen Medvedov Kacijamar, slovensko delo, ki v njem sicer ne smemo iskati nadčasovne umetnine, a je vendar močan poskus domače zgodovinske drame iz polpretekle dobe. Prav je, da ga poznamo, saj ga moremo le po uprizoritvi pravično premeriti in oceniti.

Snov, ki obravnava zarote in boje fevdalne gospode s tujci na slovenski in hrvaški zemlji, je zanimiva, mestoma kar aktualna in izžareva močno narodno zavest. Kranjski velikaš Ivan Kacijamar, odločen upornik in neustrahljiv borec v službi za domovino, ki ga tovariši sredi dejanja zapuste osamljenega, da se zruši zaradi podlih intrig, je vredna postava tragičnega junaka. Medvedov dramatski talent se izraža predvsem v mestoma kar za čuda sodobnem dramatskem slogu in dokaj spretnem razpletu dejanja, medtem ko so označitve posameznih oseb preveč miselno ukrojene in je zlasti v tehničnih zahtevah šibak, neizkušen in knjižen.

Režiser Osip Šest, dramaturg in igralci so se močno potrudili; izčrpali so iz dela vso življenjsko silo in marsikje smiselno popravili avtorjeve nedostatke. Največ zaslug si je pridobil Levar kot nosilec naslovne vloge.

Mojstrovina svoje vrste je bila uprizoritev Shawovega Hudičevega učenca. Največji sodobni ironik se tudi v tem delu, v borbi za etično svobodnega človeka, poslužuje skrajnih, skoraj do cinizma stopnjevanih sredstev, zvrne na glavo vsa obstoječa merila in izmota celo najgrozotnejše prizore z lahkotnim in vedrim humorjem. Zgodovinsko ozadje iz dobe ameriških osvobodilnih bojev mu je samo umetni pripomoček, ki z njim svobodneje lahko udrihne po splošni zlagani družabni morali in hlinjeni etični nedotakljivosti. Ves zaplet in razplet dejanja je osnoval pisatelj na duhovitem paradoksu, ki pa obenem odkriva tudi njegove idejne namene. V »uri preizkušnje« namreč odpovedo domala vsi predstavniki puritanske družbe; od vseh zaničevani in propali izobčenec Rihard — »hudičev učenec« — pa se ravno tedaj dvigne v absolutnem eticizmu in nekompromisnem altruizmu s tem, da zastavi svoje življenje za pastorja Andersona. Leta ga slednjič, sledeč istemu ukazu človečnosti, pride v zadnjem trenutku rešit izpod vešal.

Režiser dr. Bratko Kreft je z večšim vodstvom dvignil igro v močno, nadpovprečno uprizoritev, pri čemer so mu uspešno pomagali igralci z živo razgibano igro, tako predvsem Slavko Jan v težki naslovni vlogi, Marija Vera v vlogi njegove puritanske matere, Mila Šaričeva, ki je s prikazi močnih čustvenih prehodov ustvarila iz pastorjeve žene posebno mojstrovino, in Sever, ki se je v podobi bedastega Rihardovega brata Krištofa odlikoval tako v maski in mimiki kot besedi.

Za tretjo premiero je bila izbrana drama sodobnega češkega dramatika Františka Langerja Številka dvainsedemdeseta. V tem delu se je avtor odrekel nekdanjemu tipičnemu humorju in sarkazmu in je vso pažnjo osredotočil na ideologijo o borbi za priznanje očiščene človečnosti. Z demokrasko miselnostjo se dotika vprašanj objektivne justice in subjektivne pravičnosti, mogočno prikazuje relativnost v občutenju časa, pomen žrtve in odpovedi, samoobtožbe, muko osebne nesvobode, vzvišenost notranje sproščenosti, smisel trpljenja, težo strahotne osamljenosti in veličino ljubezni. Tehnično pa si je zastavil prekočljivo nalogo. Številka dvainsedemdeseta je okvirna drama, kar ima na prvi pogled sicer vabljivo privlačnost, toda istočasno povzroča težkoče, ki jih tudi spreten dramatik kakor Langer ni mogel brez nedostatkov premagati.

Delo je kljub temu imelo velik uspeh, zlasti pri občinstvu; k temu sta nemalo pripomogla režiser Osip Sest in scenograf inž. Franz. Največjo odgovornost pa je imela predstaviteljica glavne vloge Mira Danilova; jetniško kaznjenko, številko dvainsedemdeseto, je podala z močno pretresljivo igro.

Scribov Kozarec vode idejno ni prinesel nobene poglobitve; zamikal je zgolj kot spretno napisana igra, ki nudi gledalcem trenutno prijetnost, igralcem pa veliko prilike, da se uspešno uveljavijo. Dejanje se odigrava na dvoru angleške kraljice Ane, a ne odkriva zgodovinskih činov, ampak odstre le zaveso v vladarsko hišo, da na zabaven način, brez kakršne koli satirične osti pokaže, kako velike posledice povzročajo pogostoma najneznatnejši vzroki.

Režiser Osip Sest je osredotočil vso pažnjo na igro samo po sebi in dosegel lep uspeh. Igralci so pokazali veliko spretnost, predvsem Marja Nablocka, ki je z vsakim prizorom podnetila nov užitek, in Marija Vera ter Levar, ki sta ji večje držala ravnovesje.

Silva Trdina.

Sofoklej: Antigona, Anton Čehov: Striček Vanja.

Dela antičnih pisateljev se igrajo pri nas bolj poredkoma. To je tudi vzrok, da nas vedno, kadar koli pride na spored kaka igra iz stare klasične literature, prevzame mešano čustvo veselega pričakovanja in tesne skrbi; z nekim strahom gremo v gledališče, saj se nam je že zgodilo, da je bila slika, ki smo jo nosili o dramatični umetnini v sebi, vse lepša od one, ki smo jo potem videli na odru. Z zadoščenjem lahko ugotovimo, da na premieri Sofoklejeve Antigone, ki se je skoraj po tridesetih letih obnovila, nismo bili razočarani.

Ob uprizoritvi tega klasičnega dela v našem gledališču smo občutili predvsem očiščujočo moč grške tragedije. V dobi, ki prevrača vse duhovne vrednote in načelno daje vsemu, kar si je človeštvo v tisočletjih postavilo za vodilo in vzor, le značaj relativnosti, v taki dobi nam je glas antičnega, urejenega in doslednega, močno etičnega človeka pravi evangelij. Njegova zavest, da človeka vsepovsod nujno večje neizpremenljivi etični zakoni, je ohranila skozi dolga stoletja neposredno prepričevalnost. Skozi to silno zavest si v trenutku lahko presodil vso grozoto sodobnega etičnega razvrata, ki se z vseh koncev oznanja kot odrešilni nauk. Kreontov poskus, zatreti v podložnem glas vesti in osebne odgovornosti, se je dvignil pred nami kot grozeč simbol vsega davnega in sodobnega nasilstva nad človekom.

Režiser Fran Lipah je s pravim čutom za antično umerjenost podal tragedijo v lepo pridvignjenem realizmu, spretno porazmestil poudarke tudi v plemenito patetičnih delih in ustvaril tako s pomočjo izvrstnih igralcev igro, ki nam je zapustila v duši trajno svetlo podobo. Antigona se je v interpretaciji Šaričeve dvignila do prave etične veličine;

ne morem dovolj pohvaliti njenega čuta, s katerim je znala v glasu in kretnji vsako misel, vsako besedo pridvigniti do njene prave cene. Tudi Skrbinšek je izrabil vsa sredstva, da je ustvaril prepričljivo podobo nasilnika. Svojo nalogo pa so zadovoljivo izpolnili tudi vsi ostali igralci. »Antigona« v Lipahovi režiji bo za marsikaterega obiskovalca gledališča ostala najsvetlejša točka letošnjega sporeda.

Prav je, da so ji posvetile zasluženno pažnjo tudi šole. Kajpada se nam je zlasti s tega vidika vsiljevalo vprašanje, kakšna bodi uprizoritev »klasične« igre, saj je natančen posnetek nemogoč. Pohvalno moramo omeniti Lipahovo prizadevanje, da bi rešil tudi najtežje vprašanje pri uprizarjanju grških tragedij — vprašanje zbora. Nekoč je to vprašanje že rešil, lahko bi rekli, da idealno: v letu 1927. je z dijaki klasične gimnazije v Ljubljani uprizoril Sofoklejevega Kralja Oidipa in tedaj je številni zbor svoje lirске partije pel (Kimovčevi stilno izredno posrečeni napevi!). To je gotovo najbolj uspelo postavljen zbor v našem gledališču. Pri Antigoni je skušal zbor dramatično razgibati ob deljenih vlogah; a poskus se ni prav posrečil, ker je sestavil zbor, če izvzamemo enega, dva igralca, iz samih neokretnih in tudi glasovno neustrezajočih diletantov. Prepričan sem, da bi režiserjevo prizadevanje rodilo lep uspeh, če bi uvrstil v zbor same dobre, da, tudi boljše igralce. Taka rešitev bi prav gotovo naletela na vesplošno odobravanje in bi se tudi vsestransko izplačala.

Anton Čehov nam v Stričku Vanji podaja svojstven svet ruske province ob koncu 19. stoletja. Prikazuje nam razkrojeno duševnost provincialne inteligence, ki se gubi v razvratu, v brezplodnih debatah in obupnih poskusih, najti za svoje brezdelno življenje vsaj drobec smisla in upravičenosti. Njegovi ljudje so živčno razkrojeni obupanci, nad vsem dogajanjem, ki ga prikazuje, leži mora brezizhodnosti, nesmiselnosti vseh poskusov za rešitev. Čehov je tudi s Stričkom Vanjem eden najvernejših glasnikov zaduhle nevzdržnosti predrevolucijskega življenja v Rusiji. Delu se pozna, da je pisano na prelomu dob: skozi simbolično uglašene prizore prodirajo nepričakovano naturalistični elementi. Trditev bi morda lahko postavili tudi obratno. Delo skuša prikazati življenje brezobzirno tako, kot je, in dogmatično poudariti nujnost, da je tako in nič drugačno, a se mu vendarle pozna, da pisatelju to ne zadostuje več: pogosto ga zasačimo, kako se predaja zvoku besede in jo dviga daleč nad njeno vsakdanjo resničnost in pomembnost.

Iz takega značaja izvirajo neke težave za režiserja. Posamezne elemente drame je pogosto težko spraviti v stilno enotno podobo. Pri naši uprizoritvi, ki je bila v režiji Josipa Vidmarja sicer dobro pripravljena, je prevladovanje naturalistične igre ponekod motilo ubranost. Sicer pa so igralci vse vloge, zlasti tudi nekatere manjše, dobro pripravili in dosegli lep uspeh. Strička Vanjo sta zaporedoma igrala Levar in Cesar. Poglavitna razlika njunega pojmovanja tega lika je bila ta, da je bil Levar bolj razumsko usmerjen in tudi bolj patetičen, medtem ko je bil Cesarjev Vanja bolj čustveno zajet ter zaradi tega bolj človeški in bliže srcu. Kar pa zadeva moč igralskega izraza, pa bi lahko dali prednost zdaj temu, zdaj onemu.

Janez Logar.

Marja Boršnik-Škerlak, Aškerc. Življenje in delo. 1939. Založba Modra ptica v Ljubljani. 464 strani.

Že samo dejstvo maloštevilnosti slovenskih slovstvenih monografij je bilo dovolj močan razlog, da je bila knjiga Marje Boršnikove željno pričakovana. Da v tem pričakovanju ni bil nihče ukanjen, priča simpatičen sprejem v javnosti, skoro enodušna hvala in priznanje, ki ga je bila avtorica deležna od vseh, ki so doslej poročali o njenem delu. To nedeljeno priznanje izvira iz vrednosti in vrlin dela samega in ne morda iz kakih ozirov na priložene strokovne izjave, s kakršnimi je hotel vplivati na svoje ocenjevalce znani avtor monografije o neki zgodovinski osebnosti, in zdaj uprizarja v javnosti pravo komedijo, ker mu to ni povsod uspelo. Knjiga o Aškercu tudi nas kot objektivno revijo sama sili, da ne moremo o njej govoriti drugače kakor dosedanji ocenjevalci. V prepričanju, da tudi nadroben pretres in znanstvena kontrola nad delom, ki jo prepuščamo strokovnemu slovenističnemu glasilu »Slovenski jezik«, ne bosta pokazala takih zaključkov, ki bi zmanjšali vrednost dela, se omejujemo na kratko sumarno poročilo.

V trinajstih obširnih poglavjih zasleduje monografistka Aškerčevo življenjsko pot. Aškerčeva mlada leta do posvečenja v duhovnika niso bila doslej nikjer tako v celoti obdelana. Prav bi bilo, ko bi bil temu poglavju, ki se začinja z oznako Aškerčevega rodu, pridejan v prilogi ali med tekstem, tudi grafični rodovnik, kakor ga je avtorica objavila v Aškerčevi številki »Življenja in sveta« (knjiga 21, št. 23, 5. jun. 1937). V naslednjih poglavjih pod naslovi »Dvojni poklic« (2.), »V narodnem boju« (3.), »Od postaje do postaje« (6.), sledimo Aškercu po njegovih kaplanskih mestih, doživimo rojstvo Aškerčeve pesniške zavesti v zadnjem letniku bogoslovja in njegovo strmo pesniško rast do »Balad in romanc« (5. pogl.). Pred tem pa je avtorica v 4. poglavju »Mahnič in realizem« z mirno objektivnostjo narisala okvirno podobo Mahničevega nastopa in njegovega boja zoper mladoslovenski liberalizem, katerega slovstveni izraz je bil slovenski realizem, boj, ki je bil tako usoden za nadaljnji Aškerčev razvoj. Naslednje poglavje »Med liberalizmom in socializmom« se za dobo 1894—1898 v glavnem sklada z ugotovitvami v disertaciji, kjer je razbran razvoj njegove socialne miselnosti in socialne pesmi tudi za prejšnja in kasnejša leta, kar je vse vestno uporabljeno v odgovarjajočih poglavjih tudi v pričujoči monografiji. V 8. poglavju »Fin de siècle« je zlasti vidna vedno večja zaverovanost v pesniški poklic, ki izvira iz naraščajočega Aškerčevega upora zoper konservativno katoliško okolje. To se naposled konča s prošnjo za pokoj in s preselitvijo v Ljubljano, kjer je župan Hribar ustanovil nalašč zanj službo mestnega arhivarja. Takrat je Aškerc že prekoračil svoj pesniški vrh, a kot nekaj Bežkov pesniški sourednik pri Zvonu je postal polagoma v nekem smislu osrednja slovenska literarna osebnost, najdoslednejši slovenski realist, ki je mnogo pripomogel k uveljavljanju mladine, Govekarjeve in Murnikove generacije slovenskih naturalistov, ter bil literarni vzornik in vodnik tudi nekoliko mlajšim Cankarju, Ketteju, Murnu, Zupančiču itd. v njihovi prvi, naturalistični fazi. 9. poglavje »Prva leta v Ljubljani« pa že sega v čas, ko ga ti najmlajši, poznejši stebri slovenske Moderne, prehite, postanejo nosilci razvoja, Aškerc pa ostane z Govekarjem, Ganglom, Murnikom in ostalimi »naturalisti« v stari dobi. Ko prevzame uredništvo Zvona (10. poglavje), je mladina že v najostrejši opoziciji proti

njegovi avtokraciji na slovenskem Parnasu. Aškerc se spusti z njimi v borbo za prvenstvo (11. poglavje) in v njej ne le podleže, ampak tudi sam pesniško do kraja propade, idejno in formalno; propada pa tudi kot človek, čeprav ostane do konca neuklonljiv (12. poglavje »Zaton«). Na koncu je dodano še kratko poglavje »Aškerčev pomen«, ki povzema glavno črto njegovega razvoja in ga postavlja na pravo mesto v slovenskem slovstvu.

Pričujoči kratki in površni pregled vsebine seveda ne more zajeti in dostojno predstaviti vsega bogastva, ki se skriva v debeli knjigi. Aškerčeva pomembnost ni v čisti, nadčasovni, absolutni vrednosti njegove pesmi, dasiravno so njegove »Balade in romance« v svojem žanru svojstven vrh, s katerim si je zaslužil ime najdoslednejšega slovenskega realista. Njegova veličina raste iz najtesnejše spojenosti z okoljem in dobo, katere glasnik je bil in kot tak v resnici pomemben člen, »izrazita osebnost, težak, trden kamen v zgradbi našega duhovnega razvoja.« Vendar njegovo občanstvo po pomenu ne dosega Stritarjevega in njegova neupogljivost v borbi za svobodo duha ne vzdrži primere z Levstikovo. V tem je bistvo tragičnosti Aškerčevega življenja, ki smo ga doslej samo nekako slutili, pričujoča monografija je to dokazala. Aškerčev po naravi precej močan talent, ki se ni mogel nikdar do kraja sprostiti, je v neprestani borbi utonil v diletantizmu, predvsem zaradi njegove površne in prav nič globoke izobrazbe. Kaj bi lahko napravil na takem zavidljivem mestu nekake osrednje slovenske literarne osebnosti v času, ko mu je bila literatura edini poklic, če bi se bil zavedal svojih nalog in če bi bil znal prav presoditi svoje zmožnosti! Prav zaradi te nejasnosti v pogledu na svet, na narodno kulturo in zlasti na umetniške probleme, zaradi katere je sam umetniško propadal in admiral, se je nujno moral ponesrečiti njegov uredniški napor, da bi iz Zvona napravil moderno revijo. Morda najboljši dokaz za to je Prešernov album iz leta 1900, v katerem je kot urednik natisnil poleg zelo pomembnih prispevkov tudi celo vrsto solzavih, prigodniških spisov, ki so po večini brez vsake vrednosti. Aškerc ni bil kos svoji nalogi in svojemu hotenju.

Vse to je v knjigi pokazano s prepričljivo objektivnostjo. Umirjenost brez zanesenih sodb o osrednji obravnavani osebnosti, zgledna, premišljena objektivnost v slikanju okvira, sodobnikov, protivnikov in prijateljev Aškerčevih je velika odlika tega dela. Dalje delo kar povprek naravnost preseneča s svojo minuciozno izdelanostjo in znanstveno vestnostjo, ki hoče obseči prav vse, kar je s pesnikom v zvezi in ta ideal tudi dosega. To sicer res morda nekoliko duši zunanjo plastičnost Aškerčeve podobe, zlasti širšim krogom bralcev, a je znanstveno trdno in vzbuja priznanje. Delo prinaša prav mnogo novega gradiva, ki je tu prvič znanstveno uporabljeno, v ostalem pa predstavlja zelo posrečeno sintezo dosedanjih že znanih avtoričinih in drugih raziskovanj o Aškercu. Tu je treba opozoriti zlasti na oris mladosti, na odstavke, ki govore o Aškerčevem odnosu do ženske in literarnozgodovinsko zelo pomembna poglavja, v katerih je predstavljen njegov odnos do Moderne, zlasti do Cankarja. Avtorica se je z monografijo izkazala kot dovolj suverena obvladovalka obširnega gradiva, ki ga je pred nekaj leti izdala kot »Aškerčevo bibliografijo« pri mariborskem Zgodovinskem društvu, in kot izvrstna poznavalka dobe. Le tu in tam se ji primeri kak korak v stran, da v prizadevanju za izčrpnost nekoliko preveč raztegne navajanje kake izjave o pesniku, ki jo je sama, zbirajoč gradivo, rešila pred pozabljenjem, ali ko navaja kako manj značilno, celo banalno anekdoto iz njegovega življenja. Toda to so majhne stvari. V celoti pa je monografija do podrobnosti osvetlila Aškerčevo življenjsko pot in naslikala dovolj jasno podobo Aškercu človeka, med tem ko Aškerčeva pesniška fizio-

gnomija nekoliko zaostaja. Analiza njegovega pesniškega dela namreč v tej monografiji skoro nikjer ne seže preko razbora miselnih in oblikovnih elementov v samo bistvo pesmi. Ko bi šlo za subtilnega lirika, bi utegnila biti to usodna napaka, pri pripovednem pesniku, kakor je Aškerc, pa je to mnogo manj občutna pomanjkljivost. Zato so sodbe in zaključki o vrednosti posameznih pesmi in zbirk trdne in pravilne, le tu in tam bi kdo drug zapisal morda kako bolj ostro besedo.

Knjiga je morala biti, kakor vsako delo te vrste pri nas, napisana kot kompromis med čisto znanstvenim in poljudnim delom. Avtorica je dobro vzdržala ravnotežje. Knjiga je napisana v res lepem jeziku, precizni znanstveni izraz nikjer ne ovira temperamentnega sloga, ki dela knjigo resnično živo, dostopno tudi širšim krogom slovenskega razumnštva. Znanstveno uporabljivost pa poleg kritičnega aparata v opombah povečuje tudi izčrpno imensko kazalo in kazalo Aškerčevega leposlovnega dela, ki ju je sestavila Erna Muser. Knjigo poživljajo priložene slike, ki so vse dokumentarnega značaja.

Založnica je z izdajo tega izvirnega slovenskega literarno zgodovinskega dela, ki ga je pridružila svojim rednim izdajam prevedenih leposlovnih knjig in mu dala lično zunanjo in notranjo opremo, opravila priznanja vredno kulturno delo. Knjigo moramo prišteti med najboljše, kar je v pravkar preteklem letu prišlo na slovenski knjižni trg. Zavoljo velike splošno kulturne in literarno zgodovinske pomembnosti te knjige pa bomo poslej šteli njeno avtorico med najbolj vidne predstavnike mlade slovenistične znanstvene generacije, ki je prišla iz slovanskega seminarja ljubljanske univerze.

Vlado Novak.

Avgust Fabjančič: Krik ranjene mladosti. Izdalo Zdrženje vojnih invalidov. Tisk Zadrženje tiskarne v Ljubljani. 1939. Strani 56.

Cvetko Zagorski: Bog umira. Pesmi. Samozaložba. Tiskala Ljudska tiskarna v Mariboru, 1939. Strani 48.

Ciril Ahlin: Pogovori z naravo. Pesmi. Samozaložba? Ljubljana, 1939. Strani 32.

Na našem knjižnem trgu se je zadnji čas pojavila čudna anomalija ali nepravilnost, kakor bi temu rekli po slovensko. V revijah so nam dozoreli nekateri pesniki, katerih dela bi že davno radi videli zbrana v knjigi, a jih ni in ni na svetlo, ali pa prihajajo le počasi in v presledkih. Namesto tega pa izhajajo zbirke pesmi raznih začetnikov ali celo posilipesnikov. Omenjamo jih ne samo kot kronisti, ampak tudi zato, da ločimo pleve od zrna.

Ena izmed takih odvečnih knjig je na primer zbirka »Krik ranjene mladosti«, delo Avgusta Fabjančiča, ki se nam v uvodu predstavlja kot »vojni invalid in bivši bojevnik na doberdopski fronti«. Zato ima zbirka tudi podnaslov *Sonetni venec in druge pesmi*, ki so vzevele na krvavih poljanah doberdopskih. Čeprav je zbirka izšla šele lani, so namreč pesmi, kakor je razvidno iz opomb v kazalu, nastale po večini v vojnih letih 1915.—1917., torej še v avtorjevih mladih letih, ko je kot osemnajstleten fant odšel na vojsko. Nekaj pa jih je tudi poznejšega datuma. Po motivih so te pesmi izraz čustvenega razpoloženja mladosti, njenih upov in razočaranj, dalje izpovedi ljubezni, ki pa se mnogokrat povežejo z domoljubnimi motivi, kateri — skorajda bi lahko rekli — prevladujejo v zbirki. Zlasti je to vidno v Sonetnem vencu, ki je pri pesniku samouku, med katere moramo menda šteti Fabjančiča, sicer zanimiva oblikovna posebnost, dasi je na prvi pogled vidna suženjska odvisnost od mojstrskega Prešernovega vzorca. Pa tudi drugim pesmim se pozna, da »niso vzklike in vrasle na skrbno negovanem vrtu, pod roko skrbečega vrtnarja«, kakor pravi

v uvodu pred kratkim umrli Ivan Vuk. Prav neizoblikovanost in nezivirnost pričujočih pesmi je tisto, kar nam brani, da jih ne moremo imenovati v zvezi z literarno zapuščino na vojski padlega Jožeta Cvelbarja, tem manj, ker niti po vsebini, razen dveh, treh pesmi (n. pr. Tožba vojne sirote) niso »dokument časa«. Še tako preprost in okoren izraz resničnega pesniškega samouka bi nam bil ljubši kakor nespretno posnemanje najvišjih vrhov naše poezije; le-to jemlje tem pesnim vso vrednost.

Ravno tako nedognana je tudi pesniška zbirka Cvetka Zagorskega, ki je izšla minulo jesen v avtorjevi samozaložbi pod naslovom »Bog umira«. V nji je ne bog vedi kako znani avtor zbral pesmi, ki jih je po večini že priobčil v tej ali oni reviji. Vsebinsko se deli zbirka na tako imenovane socialne oziroma aktualne motive ter na ljubezenske pesmi. Te zadnje pa so izraz tako subjektivističnega čustvovanja, da živo občutimo neskladje med njimi pa med onimi, ki naj bi bile izraz človeške bede ter velikih svetovnih dogodkov. Siromaki, delavci, jetniki, vojna, revolucija — to so poleg docela vase zaverovanih gledanj motivov v zbirki »Bog umira«. Avtor bi očitno rad hodil po potih Srečka Kosovela, Toneta Seliškarja in Mileta Klopčiča, a jih žal ne dosega niti po globini vsebine niti po moči izraza. Namesto resničnega oblikovanja čutiš v teh pesmih le prevečkrat samo reportažo ter neritmično prozo, kar je oboje znamenje neke površnosti. Tudi se pesnik, ki mu manjka tako življenjske poglobljenosti kakor estetske in celo jezikovne izoblikovanosti, ni vselej izognil banalnosti. V zbirki je le nekaj pesmi, ki jim ni mogoče popolnoma odreči daru. To so zlasti pesmi »Kozjaške viničarke«, »Nevihta«, »Celica« (I. in IV., izmed katerih je ena posvečena Srečku Kosovelu) ter »Pomlad 1939«. Zbirka je opremljena tudi z nekaterimi ilustracijami (linorezi) L. Sušmelja.

Prav tako prenegljena in nedozorela je zbirka pesmi »Pogovori z naravo«, katero je menda v samozaložbi izdal Ciril Ahlin. Naslov sam po sebi kaže, da bi utegnili biti v knjižici za pesnika kaj privlačni motivi narave in človekovega sožitja z njo. A kaj, ko se avtor pogostoma niti ne potruži do zaokroženih podob ter podaja nekake verzificirane odlomke, katerim vrhu tega manjka tudi resničnega pesniškega občutja in izraza. Še manj zadovoljive so pesmi z ljubezenskimi motivi, ki so ne le izrabljeni, ampak tu in tam celo plehki. Le redko (n. pr. na strani 12.) se v zbirki, ki se ji močno pozna oddaljeni vpliv Murna, Golarja in narodne pesmi, utrne nekaj prav pesmi podobnega. Žal pa so to osamljeni primeri, ki še ne opravičujejo zbirke.

Francè Vodnik.

Gol-Voj Ivan: Človek — odkod in kam. Duhovno presnavljanje sveta. Ljubljana, 1939. Založba slovenski sel.

Pisatelj je napisal knjigo z voljo, da postavi temelje najbolj optimističnemu svetovnemu nazoru. Odločno poudarja, da do svoje filozofske zamisli ni prišel s čuti niti z razumom, temveč s čustvom, po katerem edinem je mogoče spoznati bistvo človeka in družbe, bistvo sveta in življenja. Filozofsko jedro te čustvene razprave in hkrati pisateljevega optimizma je v bistvenem to-le:

»Vse je bilo, vse je in vse bo!« (15.) Vse, prav vse je torej večno. Večna je tedaj tudi človeška duša. In kakor je za vsako bujno življenje potrebna dvočiniteljnost, tako je tudi za človeško. Šele ko se duša združi s telesom, postane zavestna, začne bujno živeti. Ob smrti se loči od telesa, živi še vedno, a se ne zaveda. Spi, počiva. Nato se znova združi s telesom itd. itd. v večnost... Človek je torej že ob rojstvu obremenjen s svojo preteklostjo (življenjski žleb), duša ni »tabula rasa«. Saj je živela že nešteto krat. Vsak si je v teh življenjih sam zaslužil svojo naravo, svojo mater, družbenega duha, v katerem

živi. Človek je namreč svoboden četudi le relativno. Odvisen je v glavnem od življenjskega žleba in pa od svoje življenjske moči. Če ima dovolj življenjske moči, utegne življenjski žleb spremeniti, sicer ga le ohranja. Odgovoren je za vse, kar stori pod vplivom življenjskega žleba in s svojo življenjsko močjo. Njegova dolžnost je, da v vsakem življenju kuje s svobodnimi odločitvami boljšo usodo za novo življenje.

Človek je usojeno zakoreninjen v duhu, ki je duh svetlobe ali teme, ki je dober ali slab. Za naš čas, za današnjo družbo je značilen vmesni duh: mešanica dobrega in slabega. Temeljni činitelj sodobne meščanske družbe je relativna čast. Danes je človek nacionalist, egoist in zavistnež. Socialna pravičnost še daleč ni uresničena, dasi je boljše kot v fevdalnem sistemu. Fevdalni sistem je sistem absolutne časti. Duh, ki ima nujno priti in za katerega je duh našega časa le prehodna nujnost, je duh ljubezni. V tem duhu bo v absolutni meri izpolnjena socialna pravičnost. Tedaj tudi teženja po časti, po duhovni ali materialni nadrejenosti ne bo več. Saj, kjer je ljubezen, tam za čast ni mesta. K temu duhu moramo vsi težiti, zato moramo težiti tudi po socialni pravici, ki je njegov prvi pogoj. Duh absolutne in relativne časti in ljubezenski duh se vrste v neprestanem zaporedju.

To je torej pisateljjev čustveno-filozofski nazor, ki mu ne kaže kaj jemati ali dodajati, ki ga pa tudi ne velja kritično preizkušati. V njem čutimo močno preustvarjalno voljo, ki jo je izsilil naš čas in ki je z neko preprosto ustvarjalno krčevitostjo in breobzirnostjo zaživela v svoj svet kot v svoj rešilni izhod. Občutje, iz katerega je pisatelj ustvarjal in v katerega knjiga bralca prestavi, je v osnovi izrazito romantično-prvinske narave. K optimizmu in idealizmu današnjega človeka pa ta nazor ne bo pripomogel. Saj ni kriza optimista sodobnega kristjana v krizi krščanskega nauka, ki bi ga bilo treba nadomestiti z novimi ali vsaj delno novimi zamislimi, ki se s krščansko popolnostjo še primerjati ne dajo, temveč v krizi človeka. Zato bo dana realna osnova novemu optimizmu in idealizmu šele tedaj in že tedaj, kadar se bo človek v sebi znašel, kadar bo zaživel iz svoje urejene narave, to je iz prvin svoje osebe.

Leon Žlebnik.

Z A P I S K I

SENZACIJA JE ZMEROM MANJŠA

V poročilu o pretekli dramski sezoni (Dejanje, II, 290) sem pri Cankarjevih »Hlapcih« omenil tudi tole: »Zaradi izživajočega ploskanja zlasti na premieri, ki umetniški strani predstave nikakor ni bilo v prid, je prišlo do začasne okrnitve besedila.« Pri tem sem popolnoma jasno poudaril svoje stališče, češ da pisateljevega dela ne gre tako okrnjevati. Kljub temu pa sem zapisal: »Toda, če so upravniki Oton Župančič, dramaturg Josip Vidmar, režiser Ciril Debevec in član kulturnega cenzurnega sveta France Koblar pristali na nekatere črte, da rešijo uprizoritev dela, ki je gledališče stalo dosti duševnih in materialnih žrtev, jih ne obsojamo preostro zaradi dveh stvari: prvič so bili v podobnem položaju kakor Matija Čop, ko je reševal Čbelico, razen tega pa je nesporno, da je ploskanje to pot imelo tudi stranske namene.«

Te pripombe so dale povod Dragu Šegi, da se je v »Sodobnosti« (l. VII, str. 548) oglasil k besedi, najbrž zato, ker je slutil, da vsebujejo moje besede tudi korekturo enega dela njegove polemične glose »Ploščanje prepovedano!« (o. m., 258). Priznam, da sem o stvari spregovoril med drugim tudi zato, da vsaj deloma popravim krivico, ki jo je imenoval pisec morebiti nehote napravil Francetu Koblarju, ko ga je uvrstil v nekam nenavadno društino, tistemu Koblarju, ki ima — po Župančičevi izjavi — največ zaslug, da so se Cankarjevi »Hlapci« igrali — neokrnjeni. Toda o tem pozneje. Drago Šega bi rad nasproti meni, ki sem imenoval stvar ne samo po sebi, ampak zaradi vseh okoliščin, majhno senzacijo, videl v tej zadevi »dokument in merilo moralne zavesti naših kulturnih delavcev«, češ da gre za »cenzuro Cankarja, ki so ji kumovali štirje naši kulturni delavci znanih in uglednih imen«. Tudi meni bi hotel naprtiti »opravičevanje cenzure«, čeprav sem jaz nedvoumno jasno poudaril svoje stališče do nje in obsodil tudi ravnanje imenovanih kulturnih delavcev, dasi sem ga po svoji vesti moral — ne »opravičiti«, ampak le omiliti z dostavkom »ne preostro«, za kar sem navedel tehtne dokaze.

In prav te dokaze mi skuša izpodbiti Drago Šega, ki tudi sicer vidi samo dejstvo, da je bil Cankar delno okrnjen, ne meni pa se za okoliščine, zaradi katerih je vsa stvar vendarle bistveno drugačna, nego bi jo hoteli prikazati nekateri.

Predvsem moram ugotoviti, da so se »Hlapci« igrali — neokrnjeni. Dokaz za to je ne le premiera, ampak tudi nadaljnje predstave, saj je bilo besedilo okrnjeno samo začasno. Kdo bi si upal tedaj trditi, da so imenovani kulturni delavci iz lastnega nagiba cenzurirali Cankarja? Moja primerjava s Čopom in njegovim stališčem je popolnoma točna in upravičena, čeprav mi hoče Šega to osporavati. Trdi namreč, da je bil Čop »prav za prav prisiljen« biti cenzor, poudarjajoč pri tem, češ »če je to storil rad, je storil v zavesti, da vsaj škodoval ne bo v toliki meri, kot bi kdor koli drugi na njegovem mestu, če že ravno ne bo mogel koristiti«. Glejte si nol Mar niso bili tudi imenovani kulturni delavci »prav za prav prisiljeni« v to, kar so storili, saj jim je preostalo prav tako samo tisto, kar Čopu: da se pač upro z vsemi posledicami vred. In da bi »radi« storili, kar so morali? Kdo jih more dolžiti česa takega? Drago Šega mi lahko verjame, da so vztrajali in vztrajajo na svojih mestih iz prav istega razloga, kakor Čop: da vsaj škodovali ne bodo v toliki meri, kot bi kdor koli drug. Ali mar ni bil nekaj časa član cenzurnega kulturnega sveta France Koblar — na izrecno željo in prošnjo upravnika Narodnega gledališča? Niti zavračati pa nočem čudne logike, češ da si »želim, naj bi se življenje nič ne spremenilo«, ker preprosto ugotavljam, da so — Metternichi še zmerom na svetu!

Sicer pa v tem primeru ne moremo cenzure apriori in brez pridržka očitati niti oblasti, saj je le-ta uprizoritev »Hlapcev« — dovolila. To je dejstvo. Pa tudi, če bi bila ravnala nasprotno, bi ne bila zakrivila nič drugega, nego je zagrešil na primer sovjetski kulturni komisar Maksim Gorki, ko je iz politično-ideoloških razlogov prepovedal — uprizoritev Dostojevskega. Nič drugega? Na videz — ne. Brž ko pa pomislimo, da je oblast oblast, medtem ko je bil Gorki književnik in umetnik, se razmerje kajpada bistveno spremeni. (Da se zavarujem že vnaprej, naj takoj dodam, da ne odobravam ne tega ne onega.) Razen tega pa oblast v našem primeru res ni že vnaprej onemogočila, da se delo slovenskega pisatelja uprizori na odru. Kako in zakaj je tedaj prišlo do začasnega okrnitve besedila, to je tu najvažnejše vprašanje.

Že dejstvo, da je prišlo do začasnih črt po premieri, prepričevalno govori za to, da je moralo priti vmes nekaj takega, kar je dalo obla-

stem povod, da so postavile imenovane kulturne delavce v resnično neprijeten položaj. Ali je bil to res samo »spontan aplavz«, samo ploskanje občinstva, ki je »občutilo vso etično veličino Cankarjevega dela, se ogrelo ob njej in dalo... temu glasnega izraza?« Tako vsaj bi nas rad prepričal Drago Šega. Kaj pa, če je bilo morda vendarle nekoliko drugače? Ali je morebiti izmišljeno in netočno, kar je ugotovil v svojem poročilu France Koblar: »Žal je... del občinstva... to priliko (premiero) izrabil v enostransko pritrjevanje in demonstrativno poseganje v potek dejanja... Cankarjevo delo je bilo vrženo iz višin čiste umetnosti v dnevni krohot. Zato bi bilo o tej predstavi težko pisati, posebno o tistih igralcih, ki jih je občinstvo motilo, deloma prekinjalo, deloma gnalo v svojo smer.« (S., 7. II. 1939; podčrtal jaz.) To sem poudaril v svojem poročilu tudi sam in sem za dokaz navedel tole izjavo mladega maturanta: »Hvala Bogu, da igrajo Hlapce; vsako drugo Cankarjevo delo bi že po prvem dejanju doživelo fiasco!« Šega, ki se zelo trudi, da bi demonstrativne posege v dejanje spremenil v spontano sodelovanje nekega izbranega občinstva, kajpada trdi, da so te besede »merodajne edino in izključno le« za tistega maturanta, nikar da bi »smatrali to izjavo kot veljavno za vso publiko, niti za mladino na dijaškem stojišču«. Ne, teh besed ni izrekel kdor koli, ampak eden izmed vidnih predstavnikov »napredno« (= progresivno) usmerjene mladine in v njih je treba videti že sad tistega večnega ponavljanja nekaterih »progresivnih« pisateljev, češ da je Cankar vreden priznanja samo zaradi svojih »borbenih« stvari, medtem ko je ostalo napisal »propadajoči, bolni, resignirani, senilni« in ne vem še kakšen Ivan Cankar. (Dokumenti: DS, 1929, pl. 8; DS, 1933, 110.) Kdor je bil tedaj navzoč pri premieri in razen tega priča razgovorov nekega dela *sodobne mladine*, ki je pošiljala celo »deputacije« za kulise, le-ta ne more podpirati baške o samem čistem navdušenju za Cankarja! Saj je res, da so Hlapci »drama družbeno borbene smeri, ki ponekod naravnost izživa gledalčovo odobravanje«, a prav tako je res, da je to tudi drama, ki jo »preveva resnoben nemir in resnična človeška prizadetost« (Koblar, o. m.). Kdo si upa biti tako predrzno-naiven, da bi hotel »etične prvine« tega Cankarjevega dela videti samo v izjavah te ali one osebe ali pa celo samo v izjavah, ki nam morejo biti koristne tudi v političnem boju? Res sem radoveden, ali bi se Šega prav tako razburjal, če bi se uresničila namera, ki je baže padla nekomu v glavo, da bi namreč — črtali celo zadnje dejanje! Toda to le mimogrede. Jaz nikakor ne spadam med tiste, ki mislijo, da bo kdaj koli mogoče pregnati ploskanje iz gledališča. Toda treba je razlikovati med Narodnim gledališčem, ki je umetniška ustanova, pa med političnim in ideološkim teatrom, kjer je igralec prav tako samo »pristaš« ideje kakor množica v parterju in na galerijah. Kam pa pridemo, če bo med predstavo smel sleherni vernik katere koli konfesije manifestirati za svoje prepričanje, ali pa celo vsak zaljubljeni Romeo na glas vzdihovati ter sploh vsakdo »sodelovati« z igralci ali pa se pripraviti z avtorjem?

Naj zaključim. Mislim, da sem dovolj utemeljil razloge, zakaj sem smel sodbo o kulturnih delavcih, ki so pod pritiskom pristali na nekatere črte, vsaj omiliti, čeprav sem tudi jaz mnenja, da bi bilo bolje in bolj možato, če bi bili dali delo magari tudi s sporeda. Pripominjam pa, da Drago Šega in jaz v trenutku, ko to izjavljava, nisva v težkem položaju, v kakršnem so bili upravnik Narodnega gledališča in tisti, ki se jim Drago Šega ne pomišlja očitati, češ da so »kumovali cenzuri Cankarja«. Predvsem, ker dvomim, ali je to pravično in pošteno, sem napisal pričujoče vrstice.

Fraučè Vo nik.

DROBNA POROČILA O KNJIGAH

Bibliografija slovenske Kmetijske zbornice v letih 1919—1938. Izdala Kmetijska zbornica dravske banovine, sestavila dr. J. Šlebinger in ing. agr. J. Marentič. St. 8 + 207. Ljubljana 1939.

Kakor nam Kmetijska zbornica dravske banovine tuje zveni, moramo ugotoviti, da gre ta ustanova z izdajo bibliografije slovenske kmetijske literature v letih 1919—1938 po poti, ki vodi smotrno k cilju. To njeno izdajo in zaslužno delo gg. dr. Šlebingerja in ing. Marentiča mora pozdraviti vsa slovenska javnost. Le-to bi hoteli pripomniti, da je cena temu delu odločno previsoka (din 100) in za slovenskega delovnega človeka skoraj nemogoča. To knjigo bi poleg strokovnjakov morali dobiti v roke predvsem slovenski kmetje, učitelji, strokovne in posebno ljudske šole. Mnenja smo, da mora imeti zbornica denar predvsem za osnovne potrebe slovenske kmetijske izobrazbe.

Univ. prof. dr. Tomšič: Nekaj misli glede znanstvenega dela o inozemskih Jugoslovanih. (Ponatis iz Slovenskega pravnika.) Ljubljana 1939.

Razveseljivo je, da smo se slovenskega zamejskega vprašanja začeli resno lotevati. Podoba je, da bomo dosedanje romantično in nesmotrno reševanje tega največjega našega življenjskega vprašanja lahko počasi zamenjali s koordiniranim delom, z določenimi cilji in stvarnimi metodami. Ta razprava priča, da je to potrebo začutil predvsem mladi znanstvenik slovenske univerze, ki je že dolgo poklicana, da vidno in učinkovito stopi v službo narodnega življenja. Potem ko prof. dr. Tomšič predstavi predmet, njega potrebo in pomen, razgrne splošen razvoj vprašanja, njega bistvo in konkretne naloge, ki izzvenijo v predlog, naj se znanstveno delo za naše zamejce osredotoči na univerzi v Ljubljani, kjer bi se ustanovil interfakultetni zavod za inozemske Jugoslovane. Toda tako formulirana naloga se nam zdi preširoka in iz političnih ter moralnih ozirov tudi na neuspeh obsojena. V Ljubljani naj se osnuje predvsem zavod za inozemske Slovence, saj pravi avtor sam, da bi se »zaradi obsežnosti gradiva študij spočetka omejil na Slovence v tujini«.

Etbin Bojc: Naša narodna vzgoja in obramba. Samozaložba. Ljubljana 1939.

Razprava izhaja iz trditve, da je narodna obramba odvisna od narodne vzgoje, to je od vsestranskega oblikovanja narodne zavesti. Jedro ji tvori pravilno spoznanje, da moramo nehati z dosedanjim narodno obrambnim delom, »ki bi ga pravilneje imenovali narodno izobraževalno delo«, in začeti z njegovim nujnim preurejevanjem. V prvi vrsti moramo slovenskemu človeku okrepiti njegove življenjske pogoje, izobraževalno delo postaviti na nove temelje, urediti zdravstveno delo in poglobiti versko življenje. To je brez dvoma velik napredek, da začnemo spoznavati pomembnost človekove osebne krepitve, kaiti nasprotnik slovenstva, ki je v nas samih, je skoraj tako nevaren kakor oni na mejah. Želeli bi le, da bi taka razprava malo določneje zarisala to psihološko problematiko slovenstva in postavila tudi v sociološkem območju jasnejše obrise.

Konec februarja izide **ZBORNİK
PREDAVANJ**

AKADEMSKEGA KULTURNO-SOCIALNEGA TEDNA V BOHINJU

Naročila sprejema

S.K.A.D. Zarja, Ljubljana, Miklošičeva cesta 5

Kdor ima radio, ta izve vse ...

DA PA SE RESNICA PRAV SPOZNA JE TREBA ČUTI OBA ZVONA — TO SE
PRAVI, VEČ ODDAJNIH POSTAJ, KI POROČAJO O ISTI STVARI
NAD 100 ODDAJNIH POSTAJ IZ VSEH DELOV SVETA
DOBITE NA

**RADIONE
SUPER 540**

To je petelektronski aparat za vse valovne dolžine, na 7 vglasih krogov, z magičnim očesom, jeklenimi elektronikami, regulatorjem za selektivnost in barvo glasu in povdarjenimi basi.

Govor je čist in jasen — glasba pa užitek za najbolj razvájeno uho

Zahtevajte prospekt in ponudbo od

RADIO D. Z O. Z. LJUBLJANA
MIKLOŠIČEVA CESTA ŠT. 7 - TELEFON ŠT. 31-90

ZADRUŽNA TISKARNA V LJUBLJANI
TYRŠEVA CESTA 17

SE PRIPOROČA ZA IZDELAVO VSAKOVRSNIH TISKOVIN